

Liv Helene Riis

Hvilke faktorer påvirker bønder motivasjon til å drive landbruk i Norge?

Slekt skal følge slekters gang?

Hovedoppgave i profesjonsstudiet i psykologi

Veileder: Britt-Marie Drottz Sjöberg

Trondheim, desember 2018

Kalver på Øvre Skustad gård. Foto: Liv Helene Riis

Liv Helene Riis

Hvilke faktorer påvirker bønders motivasjon til å drive landbruk i Norge?

Slekt skal følge slekters gang?

Hovedoppgave i profesjonsstudiet i psykologi
Veileder: Britt-Marie Drottz Sjöberg
Trondheim, desember 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for psykologi

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Forord

Denne oppgaven er et selvstendig prosjekt, utarbeidet og gjennomført av Liv Helene Riis, student ved institutt for psykologi ved NTNU. Jeg vil rette stor takk til veileder Britt-Marie Drottz Sjöberg for god veiledning, kommentarer og oppmuntring til å skrive om dette temaet som jeg brenner for. Og en stor takk til alle informantene som har stilt opp til intervju, og dermed dannet grunnlaget for hele oppgaven.

For meg er det viktig å si noe om egen bakgrunn for motivasjonen bak dette oppgaveprosjektet. Jeg er oppvokst på gård, og har dermed selv følt på livsstilen, og presset om at noen må overta i første rekke. Barndommen var preget av mye jobbing og aktiv deltagelse i hverdagen på gården, og jeg var ofte misunnelig på venner som ikke bare fikk dra på ferie, men også at ferie betydde ferie, og ikke arbeid hjemme på gården. Som barn følte jeg stor aversjon mot landbruk, og det krevde at jeg flyttet vekk for å studere før jeg kunne begynne å sette pris på gårdslivet. Politikk har alltid interessert meg, og med årene ble landbrukspolitikken noe av det som engasjerte mest, og jeg ble mer opptatt av spørsmål som påvirker bøndene i hverdagen. Da temaet overtagelse kom på banen måtte jeg tenke meg mer om enn jeg på forhånd hadde trodd. Likevel var det de dårlige erfaringene som til slutt veide tyngst. Det konstante økonomiske presset, og for meg helt umenneskelige arbeidsmengden og tidene gjorde at jeg var sikker på at dette ikke var det livet jeg ønsket å vie meg til. Min eldste bror tok over ved årsskiftet 2017/18, og jeg misunner han ikke. For meg, som nå snart er i mål med en utdanning som jeg vet gir økonomisk trygghet og visse rammer rundt hverdagen, er det ekstra emosjonelt å se på begge sider av landbruket, både fra produsent og forbrukers side. Derfor har denne oppgaven stått meg veldig nær. Fordi jeg opplever at det er en så stor diskrepans mellom den innsatsen som legges ned i norsk landbruk og den øvrige befolkningens evne til å verdsette dette, har det blitt desto viktigere å prøve og forstå de psykologiske mekanismene bak viljen til å stå på for å opprettholde denne stolte tradisjonen som tross alt er selvforsyning og vedlikeholdelse av kulturlandskapet. Mitt mål er å kunne bidra til å få frem i lyset hva som driver bonden, og å kunne vise frem livet på gården fra innsiden, i håp om å redusere gapet mellom bønder og andre yrkesgrupper. Det faktum at jeg selv valgte bort gårdslivet, gjør meg desto mer ydmyk for de som ikke bare velger en jobb, men en livsstil, og som står på døgnet rundt hele året med alt de gir avkall på, for å produsere maten min. Til den norske bonden; takk!

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Innhold

Forord	i
Innhold	iii
Sammendrag	v
Hvilke faktorer påvirker bønders motivasjon til å drive landbruk i Norge?	1
Landbrukets posisjon gjennom tidene	1
Familiær overtagelse.....	2
Overdragelsen.	3
Det historiske året 2018	4
Ringvirkninger	6
Relevante begreper	7
Hoveddel	9
Hva er motivasjon?	9
Skjemateori.	10
Kognitiv dissonans og mestringstro	11
Holdninger som motivasjon.	13
Restrukturering av driftsomfang og kjønnsroller	15
Sosial støtte.....	17
Konflikten rundt subsidiering	20
Risiko.....	22
Økonomisk.	22
Sykdom.	22
Beiting.....	23
Gjeld.....	23
Fysiske og psykiske belastninger	24
Det politiske spillet og medias fremstilling	27
Økonomi og arbeidsmengde	28
Betydningen av norsk landbruk	31
Metode.....	33
Design av studie og utvalg.....	33
Gjennomføring/prosedyre.....	35
Personvern og forskningsetikk	35
Transkribering og analyse av data	35
Reliabilitet og validitet	36
Resultater.....	38

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Diskusjon.....	44
I hvilken retning er norsk landbruk på vei?	54
Er resultatene valide og reliable?.....	55
Implikasjoner for videre forskning	57
Konklusjon	59
Referanseliste	60
Vedlegg 1 - Intervjuguide.....	68
Vedlegg 2 - Kontakting av aktuelle informanter.....	72
Vedlegg 3 - Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet	73
Vedlegg 4 – Tabell 2 og 3	75

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Sammendrag

Denne oppgaven utforsker norske bønders motivasjon til å drive landbruk, på tross av ting som marginalisering, harde arbeidskår og ustabil økonomi. Gjennom semistrukturerte intervjuer har det blitt samlet kvalitative data fra ni forskjellige gårdsenheter i Trøndelag og på Østlandet. Tematisk analyse ble valgt som foretrukken metode for å indentifisere temaer og faktorer. Funnene viser at de som velger å satse på gårdsdrift er de som ikke først og fremst har en ytre motivasjon, men derimot en indre drivkraft som idealisme rundt det å drive en tradisjon videre og å forsyne Norge med mat. Å få være sin egen sjef samtidig som man skaper noe og vet at dyrene har det bra, er opplevd som viktige aspekter ved å være bonde. Å videreføre en familiegård, både ved egen overtagelse, og håpet om at ens egne barn skal overta, er en viktig motivasjonsfaktor. De demotiverende faktorene er tallmessig flere enn de motiverende, men de positive virker mer robuste med tanke på opprettholdelsen av egen yrkesstatus. For å bevare motivasjon og forhåpentligvis bremse den store nedgangen i aktive bruk vil det være viktig å forsøke å tette gapet mellom bonden og forbruker. Sommeren 2018 var ekstraordinær med sin ekstremtørke, og resultatene fra intervjuene gjort i de forskjellige landsdelene viser akkurat hvor marginalisert denne næringa er.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Hvilke faktorer påvirker bønders motivasjon til å drive landbruk i Norge?

Denne oppgaven kom i stand som en følge av stor interesse for norsk landbrukspolitikk. Gapet mellom dem som produserer maten vår og kundene som kjøper den i butikken, virker å være betydelig. Denne oppgaven søker å kunne bidra til å redusere dette gjennom å kunne formidle bondens lidenskap, og viktigheten av at norsk landbruk eksisterer. For hvorfor gjør det egentlig det, når det instinktivt føles som det er langt flere ulemper enn goder ved å være bonde i Norge? Evinnelige arbeidsdager, nesten 365 dager i året, hardt fysisk arbeid, lav psykososial støtte, og en svinnende økonomi; hvem er disse menneskene som velger dette livet? Eller er dette bare stereotyper som skjuler et langt mer nyansert bilde? Gjennom litteraturstudier og kvalitative intervjuer med et knippe norske bønder, søker denne studien å finne hva som påvirker bøndernes hverdag på godt og vondt.

Denne oppgaven har valgt kvalitativ metode som sin foretrukne, fordi det åpner for å identifisere de bakenforliggende motivasjonsfaktorene, fremfor å la forskningsutvalget velge fra en uttømmende liste. For å virkelig kunne fange essensen har det vært naturlig å gå i dybden hos enkeltindivider, og høre historiene bak. Deler av oppgaven er litteraturstudie, og materialet til denne delen har blitt samlet inn over nett med strategiske søkeord, og noen bøker som har kommet frem som resultater ved nettsøk har blitt lånt på Universitetsbiblioteket. Vitenskapelige artikler er hentet fra google scholar og psycnet.apa.org, mens en del avisartikler har fremkommet gjennom vanlige googlesøk, og gjerne vært på trykk i Nationen eller Bondebladet. Statistisk sentralbyrå er og flittig brukt for statistiske formål.

Landbrukets posisjon gjennom tidene

I en studie gjort av Hilde Bjørkhaug ble det stadfestet at norsk landbruk har gjennomgått store strukturelle endringer, og fortsetter å møte utfordringer relatert til å opprettholde mulighetene til å drive (Bjørkhaug, 2012). Det er likevel en gruppe som er interessert i å fortsette å investere og utvikle gårdene sine, og dette er særlig bønder hvis gården har en sjans til å holdes innad i familien. Dette fordrer på mange måter at det foreligger forventninger om en familiær arvtager, for å holde oppe motivasjon for videre investeringer.

Dette strider til dels med en kvantitativ studie gjennomført av Landbrukets Utredningskontor (LU) (Eldby & Nyhammer, 2010), hvor det viser seg at det hos de fleste som tar over gård, enten det er på det åpne markedet eller gjennom odel, er det interessen for

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

gårdsarbeid som er hovedmotivasjonen, og ikke ønsket om å holde gården i familien. Derimot kan det antas at det i større grad også handler om tilgjengelighet samt hva som er beleilig. Dersom du er født og oppvokst på gård, er det større grunn til å tro at du får innprentet en interesse for landbruk, enn dersom du vokser opp i en by, og ikke har særlig kjennskap til livet på landet. Studien av Eldby og Nyhammer (2010) viser også til at odelsloven angivelig til dels er med på å utestenge de som kunne tenkt seg å kjøpe gård, ettersom så mange gårdsbruk aldri er innom det åpne markedet, men selges innbyrdes familiært. Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at det i 2017 var totalt 8 769 overdragelser av landbrukseiendom (Statistisk sentralbyrå, 2018a). Av disse var det 4 835 (55 %) som ble overdratt som gave eller utskifte-/skifteoppgjør. Disse kan antas å være videreføring av gårder innad i familien. Dermed var det hele 45 % som gikk under «fritt salg» (33 %), «annet» (elleve prosent) eller tvangsauksjonert bort (en prosent). Fritt salg betyr her at gården ble solgt for markedsverdi, og betyr ikke nødvendigvis at den var på det åpne markedet. Skulle tilfellet være at det bare var 55 % som ble overdratt i forbindelse med odel, kan dette indikere et trendsifte innen familiær overdragelse. I 2004 var det 83 % av norske gårder som var i eie av enten bondens ellers dennes ektefelles odelsrettigheter (Bjørkhaug & Blekesaune, 2008).

Familiær overtagelse

Odelslova omfatter odelsrett og åseterett (Landbruks- og matdepartementet, 2017). Odelsretten skal sikre at landbrukseiendom, om ønskelig, skal holdes i familien. Gården kan «tas på odel» dersom den skal selges ut av familien, eller til et familiemedlem som ikke har like sterk odelsrett som deg. Odelsretten følger den første etterkommeren av den som tidligere har odel på gården, og dermed som regel eldste sønn eller datter. Ved odelsløsning fastsetter retten en odelstakst. Taksten skal gjenspeile verdien av eiendommen ved fritt salg, og samtidig ta hensyn til at eiendommen bare kan benyttes til landbruksformål. Odelsloven er komplisert og detaljrik, så den skal ikke gjennomgås til det fulle her, men poenget er at dette er en veldig vanlig måte å overføre en gård nedover i generasjoner på. Kort sagt er det gården som har odel, og dersom den har hatt samme eier i minst 20 år, får denne personen odel. Det samme gjør barn eller barnebarn av den som eier hele eiendommen med odel (Landbruks- og matdepartementet, 2017). Åsetesrett ligger under odelsloven og fordrer at den som tidligere hadde odel har gått bort, og at man selv nå har sterkeste odelsrett. Da skal prisen stå til 75 % av odelstaksten. Dette for at gården skal kunne sikres videre drift, nettopp som gårdsbruk (Jusleksikon.no, 2016).

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Ut fra den forskningen som har blitt gjort i denne oppgaven, samt tilgjengelig data, er dette med odels sjeldent et problem, men ikke desto mindre er det en lov som står støtt. Grunnloven har dette nedfelt i §117: «Odels- og åseteretten må ikke oppheves» (Landbruks- og matdepartementet, 2017), og det kreves dermed et 2/3 stortingsflertall, med minst 2/3 av stortingsrepresentantene til stede under avstemningen, over to stortingsperioder for rett og slett å eventuelt kunne endre Grunnloven (Stortinget, 2016). Dermed tar det lang tid og bred enighet for å gjennomføre endringer i Grunnloven. Dette sier noe om hvilken stilling landbruket og tilhørende familiebånd hadde før i tiden, og at dette i stor grad henger igjen i dag: å være bonde oppleves mer som en livsstil enn en jobb. Som bonde legger man ned hele sitt livsverk i en gård uten å sitte noe særskilt godt i det når man pensjonerer seg, og det er kanskje ikke så rart at nedarving av gården er en av de tingene som regnes som det ypperste av arvegods for mange slekter.

Når dette er sagt, er det tidligere gjort flere endringer av odelsloven. Den kanskje viktigste endringen skjedde i 1974, og gjorde at mens det før var eldste sønn som hadde odelsrett, diskrimineres det ikke lenger mellom gutter og jenter, men begge kjønn stiller likt. Dette gjaldt først kun for de født etter 1965, men i 2009 ble loven fullbyrdet til å likestille kvinner og menn uavhengig av når de er født. I tillegg har arealgrensene for hva som gjør at en gård kan odles blitt økt, samt at den ikke lenger gjelder like mange familiemedlemmer. Dette er gjort for at det utover de med sterkest familiær tilknytning til eiendommen skal være like muligheter for nye, motiverte bønder til å få slippe til i næringen (Landbruks- og matdepartementet, 2017).

Overdragelsen. Det er mange kompliserende faktorer ved det å overdra, og overta en gård. For en far som driver, og som kanskje har gjort det hele livet, er spørsmålet i hvilken alder han vil være villig til å la arvtager overta. For mange er det en utfordring å måtte finne seg annet arbeide, da man gjerne har noen år igjen til pensjonsalder. Det må derfor forsøkes å finne en balanse mellom at man fremdeles er ung nok til at man er attraktiv på jobbmarkedet til å kunne finne seg annet arbeide, men at en og er klar for å gi fra seg sitt livsverk. Alternativet vil helst være å selv drive til man kan pensjonere seg, eventuelt tidligpensjonere seg, som i landbruket kan gjøres fra fylte 62 år, etablert via jordbruksavtalen (Landkreditt Bank, 2018). Mange bønder opplever i dag å måtte ta seg andre jobber ved siden av gården for å spe på inntekten, og det kan da være en fordel å ha en fot innenfor andre sektorer. Kanskje kan en deltidsjobb bli en fulltidsjobb. Det vil uansett ofte være ønskelig å finne en jobb man allerede er kvalifisert for, da det kan oppleves belastende å måtte omskolere seg for

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

å gå ut i annen jobb. Det er mange som allerede opplever det som en enorm omstilling å skulle forlate gården og begynne med en 8-16 jobb, etter å ha vært sin egen sjef i så mange år. Som bonde er du selvstendig næringsdrivende, og du er dermed selv ansvarlig for å spare til pensjon. Som en følge av den lave renteinntekten de siste årene, gir ikke lenger det å ha penger i banken særlig avkastning. Landkreditt bank forespeiler to scenarioer som igjen rammer bøndenes pensjonstilværelse som en følge av dette: de må enten jobbe lenger for å legge seg opp tilstrekkelig med pensjon, eller de må selge gården videre til neste generasjon til en langt høyere pris. Begge disse tilfellene vil telle negativt for videre rekruttering til landbruket (Landkreditt Bank, 2017).

Den andre parten det må tas hensyn til, er den som skal overta. Her blir mange av de samme tingene gjeldene som for den andre parten, bare motsatt. For mange fremtidige bønder oppleves det mest relevant å begynne på en yrkesrettet utdanning allerede på videregående. Spørsmålet blir da hvor lenge de må vente før de får overta familiegården. Dersom det tas en agronomutdanning, vil denne kunne være fullført innen fylte 19 år. Da er ens far gjerne fra et sted i 40-åra og oppover, og dersom far selv ønsker å bli pensjonist før gården gis videre, risikerer en å måtte vente i bortimot 25 år. Det ligger da i kortene at det må velges et annet yrke i mellomtiden, men for mange vil det da ikke lenger være et alternativ å overta, og gå inn i rollen som bonde når man selv er i slutten av 40-åra. Ergo er det mange hensyn å ta for å finne den løsningen som er mest gangbar. Å være bonde er ikke bare et yrke, det er en livsstil, og det innebærer og at det særlig for unge kan oppleves som at det er mye frihet en må gi opp. Norges Bygdeungdomslag (NBU) er en organisasjon som favner bredt rundt bygdeungdom, og som i stor grad søker å oppmuntre til å gå inn i landbruket, men og å skape en felles plattform for de som beveger seg i den retningen (Norges Bygdeungdomslag, udatert). Noe av det sosiale aspektet som oppleves at gis opp når man overtar en gård, vil kunne hentes ut igjen ved å organisere seg med andre jevnaldrende i samme situasjon. Det å være en del av et slikt fellesskap gir en trygghet og en visshet om at man ikke er alene, og sosial deltagelse antas å være en viktig beskyttelsesfaktor for god psykisk helse (Sandhei, 2006).

Det historiske året 2018

Sommeren 2018 viste seg å bli ekstraordinær, til glede for mange ferierende, men til stor sorg og frustrasjon for bøndene over store deler av Europa. Konsekvensene har rammet hardt og fortløpende, men det vil og få ringvirkninger for den kommende vinteren, og for mange vil det kunne merkes i flere år fremover.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Da de siste intervjuene på Østlandet ble gjennomført, var alvorlighetsgraden av tørkekrise et faktum, hvilket ble reflektert i mye pessimisme og vansker med å kunne beskrive motivasjon. Det spekuleres i at det mellom 2018 og 2019 vil bli en markant nedgang i antallet bruk, da mange av de som har vurdert å trappe ned eller slutte vil se på dette som en gylden anledning. I tillegg vil allerede marginaliserte bønder og gårdsbruk sannsynligvis tvinges til nedleggelse eller salg, ved mindre regjeringens krisepakke ikke bare muliggjør, men motiverer til å forsøke litt til. Et gjennomgangstema blant bønder jeg har snakket med denne sommeren, ikke bare informanter, er frykten for hva som kan skje i fremtiden. Mange har fått en så stor økonomisk og psykisk smell at selv om de kan komme seg på beina igjen, vet man ikke hva som skjer neste år, eller året etter det. For de aller fleste med dyreoppdrett har nedslaktning av en del av besetningen vært uunngåelig, og det vil dermed ta flere år å bygge opp igjen besetningen til det den var, og for mange melkeprodusenter gjelder dette også for å igjen oppfylle melkekvota. Skulle det dermed komme flere år som ligner 2018, vil det bety kroken på døra for mange.

Hele Sør-Norge ble hardt rammet av tørken både på våren og forsommeren, og det anslås at førsteslåtten ga ca. 50 % av vanlig grovfôravling (Svendsen, 2018). Sommeren videre skulle ikke bli stort bedre, og fôrmangelen har for mange derfor blitt overveldende. Vestlandet og Trøndelag stilte seg mer positive til 2. og 3.slåtten etter mer nedbør, men sluttresultatet var likevel ikke noe å rope hurra for. Sørlandet og Østlandet endte med enorme økonomiske tap, stor fôrmangel og elendige avlinger generelt (Bjørnstad, 2018).

Statistikk viser at det de siste årene har vært langt mer avlingsskade. For skadeåret 2017 ble det utbetalt langt over gjennomsnittet, med 67 millioner kroner fordelt på 890 søkere (Landbruksdirektoratet, 2017). Avlingssvikten var da i hovedsak forårsaket av overvintringsskader og mye nedbør. Med andre ord totalt motsatt av situasjonen i 2018. Skadeserstatning for grovfôr til egne husdyr utgjorde da 64 %. Til sammenligning ble det i 2016 utbetalt «bare» 6 millioner kroner på landsbasis, hvilket reflekterer et godt klimatisk år. I 2011 ble det utbetalt hele 90 millioner, fordelt på 2 500 søkere (Landbruksdirektoratet, 2017). Dette innebærer i gjennomsnitt 36 000 kroner på hver, mot 75 280 kroner pr søker i 2017, hvilket betyr at det i 2011 var langt flere som var rammet av skade, men med mindre omfang, mens det i 2017 var færre, men desto hardere rammede. Hva tallene blir i 2018 er det for tidlig å konkludere med, men krisepakken som er vedtatt av staten lyder på 525 millioner kroner, i tillegg til ordinær avlingsskadestøtte på om lag en milliard (Landbruks- og matdepartementet, 2018b). Spørsmålet er da hvor mange som søker, og hvordan den skal

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

fordeles. Prognosene så langt tilsier 12 000 søknader, mot gjennomsnittlige 700 søknader øvrige år. Det forventes at disse søknadene vil utgjøre til sammen 1,3 milliarder kroner (Bjørnstad, 2018). Det totale tapet anslås å være langt større enn hva bøndene vil kunne få dekt: fylkesmannen i Vestfold anslår et tap på 5-6 milliarder kroner på landsbasis (Bjørnstad, 2018). Ergo sier det seg selv at landbruket må bære størsteparten av kostnadene selv, og dette forsterker antagelsen om at det vil få katastrofale følger for mang en bonde som allerede har en anstrengt økonomi. Differansen mellom det reelle tapet, og summen som reflekteres gjennom søknadene forklares ut fra flere faktorer. For det første er det en egenandel på 30 % for avlingsskade. I tillegg tas det ikke høyde for alle ekstrakostnadene bøndene har hatt i forbindelse med å forsøke å redde avlinger og besetning: ekstra vanning, transport, kjøp av fôr og lignende er kostnader hver bonde må bære selv (Bjørnstad, 2018). Alle de ekstra arbeidstimene som er lagt ned, virker ikke engang å være et tema.

Ringvirkninger. Det er bred enighet om at det vil foreligge store ringvirkninger fremover, men det nøyaktige omfanget av disse er vanskelige å forutse. De mest åpenbare er den økonomiske knekken mange opplever her og nå, og som vil få følgeeffekter for både privat- og bedriftsøkonomien den kommende tiden. Dette vil kunne gjenspeiles i en oppbremsing av investeringer som utbygging, utvidelser, maskininnkjøp også videre i første omgang. Det antas og at antallet nedleggelses av bruk vil få et dramatisk oppsving denne sesongen. Noen har ikke annet valg, men også for de som har sittet på gjerdet og vurdert, vil dette kunne oppleves som et naturlig punktum.

I tillegg er det mange som frykter følgefeil som det vil ta tid å oppdage. Et tiltak som har blitt gjort, har vært å importere grovfôr og høy fra utlandet. Norsk landbruk er kjent for å være et av de sunneste i verden, med forbud mot genmodifiserte organismer (GMO), minimal bruk av antibiotika, og få tilfeller av alvorlig sykdom (Mattilsynet, 2018). Frykten er derfor at det sammen med fôret også skal importeres smitte og sykdommer som hittil har vært holdt i sjakk. Skulle dette forekomme, kan det få fatale konsekvenser for de som rammes, da en del sykdommer krever sanering av hele besetningen, samt at det vil kreve økt bruk av antibiotika, hvilket igjen vil redusere kvaliteten på norsk landbruk generelt. I en ulovlig importleveransene av høy fra Estland ble det funnet mugg og beinrester, og denne ble dermed umiddelbart beordret destruert, men var da allerede solgt og fordelt til tre forskjellige gårder (Gamme, 2018). Dette kunne gitt fatale konsekvenser med forgiftning av dyr og spredning av sykdommer både til besetning og forbrukere gjennom blant annet melk (Gamme, 2018). Med de mengdene fôr det er snakk om at det er behov for, fryktes det at kvaliteten ikke kan

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

kontrolleres tilstrekkelig. Mattilsynet åpner for at det skal bli lettere å importere fôr fra utlandet, men uttaler at «... samtidig er det svært viktig at de kortsiktige tiltakene ikke skaper ubotelige konsekvenser for norsk dyrehelse på lang sikt» (Mattilsynet, 2018). Til tross for de føringene og begrensningene dette legger antas dette å være til det beste i det lange løp. Mattilsynet kom med sin uttalelse rundt dette temaet den 6.juli, da det ble evident at det ville bli et behov for ekstraordinær import. Det er i bunn og grunn bare Sverige, Finland og deler av Island som Mattilsynet anbefaler som trygge (Mattilsynet, 2018).

Nortura oppfordrer medlemmene sine til å føre frem dyr i så stor grad som mulig fremfor å slakte, både for å unngå at det blir for mye kjøtt på markedet, men og for å slippe konsekvensene av tomme binger (Elve, 2018). Regnestykket basert på deres fôrplan viser at det i år kan koste 2 500-3 000 kroner mer til fôr pr dyr, hvilket blir et reelt økonomisk tap ved slakt. De mener likevel at dette er mer lønnsomt enn alternativet i det lange løp. Dermed er ballen spilt tilbake til hver enkelt bonde: hvor store kostnader kan hver enkelt tåle her og nå? Dette gjelder særlig for de som allerede har tapt stort økonomisk, og for de som må slakte ned store deler av besetningen. Tørken har ført til store tap av avlinger, hvilket betyr mindre fôr, og derfor vansker med å kunne beholde alle dyrene. Mange må altså slakte flere dyr enn de vanligvis ville gjort, fordi de ikke har tilstrekkelig med mat til å få de gjennom vinteren, men og for å frigi kapital til å dekke tap med. Problemet med slike drastiske løsninger er at det å bygge opp en besetning er noe som tar lang tid. De fleste storfebønder avler frem egen besetning fra egne kuer, med utskiftning av oksen annethvert år for å unngå innavl. Hver sesong gjøres det et sorteringsarbeid basert på alder, størrelse, lynne også videre for å sikre at det slaktes på det mest økonomisk gunstige tidspunktet, samtidig som det tas ut dårlige gener, som for eksempel aggressive dyr. Ekstraordinær redusering i besetningen vil dermed medføre at man tar ut gener som egentlig er ønsket beholdt.

Relevante begreper

Det er en del begreper å definere i denne oppgaven. Det som utgjør fundamentet er motivasjon. Definisjonen av dette begrepet har vært overraskende omdiskutert, og ofte vagt beskrevet (Kleinginna & Kleinginna, 1981). I denne sammenhengen kan motivasjon kort sagt beskrives som årsaken(e) til at en bestemt atferd eller handling finner sted. Motivasjonen er altså årsakene til hvorfor noen velger å være bonde, og dette vil sannsynligvis komme fra både indre og ytre faktorer. Studien begrenser seg til å inkludere bønder som driver med entreprenørisk aktivitet, definert av Anderson som at det skapes og ekstraheres verdi fra omgivelsene (Anderson, 1995). Dette er viktig fordi bønder er motivert av andre faktorer enn

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

økonomisk gevinst, og derfor kan ikke verdi bare måles ut fra omsetning (Vik & Mcelwee, 2011).

Noen begreper brukes om hverandre, mens andre har forskjellig betydning. Om bonden vil jeg bruke nettopp dette, eller gårdbruker. Dette trenger ikke være det samme som grunneier, som er den personen som eier arealene det drives på. Dette er relevant fordi det i takt med nedleggelse av bruk, er stadig flere som leier til seg jorden fra disse, og som dermed ikke eier alt de driver selv (Fjellhammer & Grimstad, 2015). Med drift menes alle formål som tjener gården, enten det er fôrdyrking, vedlikehold, hogst, eller dyrestell. Landbrukseiendom defineres som jord- og/eller skogbruk med minst fem dekar aktiv dyrkbar jord, og/eller minst 25 dekar produktiv skog (Statistisk sentralbyrå, 2018a). Dette er en definisjon hentet fra Statistisk sentralbyrå, og er i samsvar med det jeg har brukt i min forskning, med unntak av at jeg har ekskludert bønder som hovedsakelig driver skogbruk.

Innmark er i dette tilfellet dyrket mark, altså landbrukets produksjonsarealer (Jusstorget, 2015). For bonden innebærer dette som regel arealer som holdes i hevd gjennom onn. Brukes dette som beite, er det som regel inngjerdet. Utmark defineres dermed som det som ikke er innmark (Jusstorget, 2015). Dette kan være skog bøndene ikke nødvendigvis eier selv, men og arealer tilhørende gården hvor de har beitedyr, uten at bonden aktivt driver jorda. Foruten skogshogst er det i stor grad beitedyr og ville dyr som former utmarkslandskapet. Inn- og utmark er gjerne adskilt med permanent gjerde.

Denne oppgaven presenterer litteraturstudien gjennom hoveddelen, da det er dette intervjuene i stor grad bygger på. Videre følger en metodedel som detaljert tar for seg hvordan de kvalitative intervjuene ble foretatt, og hvordan dette materialet anvendes. Deretter foreligger en resultatpresentasjon, før disse diskuteres. Til slutt gjøres en konklusjon, som også sammenfatter hovedfunnene. Hovedoppgaven er et forsøk på å besvare problemstillingen: *Hvilke faktorer påvirker bønders motivasjon til å drive landbruk i Norge?*

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Hoveddel

Hva er motivasjon?

Motivasjon er en samlebetegnelse for de faktorene som initierer og styrer atferden i mennesker. Disse faktorene inkluderer hva som setter oss i sving, mengden innsats og utholdenhet som ilegges, samt hvilke mål vi setter oss og hvilke valg som tas (Teigen, 2018). Motivasjon er det som gir atferd energi og retning, styrke og mening. Denne deles inn i fire prosesser. Disse er behov, kognisjoner, følelser og eksterne hendelser (Reeve, 2009). Dette innebærer i dette tilfellet hva som gir hver enkelt bonde den grunnleggende, indre følelsen av mening bak hvorfor de gjør som de gjør, i dette tilfellet å drive gård.

Motivasjon deles gjerne opp i indre og ytre motivasjon. Indre motivasjon er lyst til å delta i en aktivitet fordi man liker den, eller finner den interessant, og ikke grunnet eksterne belønninger eller press. Ytre motivasjon er dermed det motsatte, at man motiveres av press eller belønning fra omgivelsene, og ikke fordi man nyter eller finner en oppgave interessant i seg selv (Ryan & Deci, 2000). I jobbsammenheng vil indre motivasjon innebære at arbeidstageren gjør et arbeid fordi de finner det interessant, og oppnår spontan tilfredshet gjennom aktiviteten i seg selv. Ytre motivasjon vil derimot kreve en konsekvens skilt fra aktiviteten, slik at tilfredsstillelsen kommer fra den ytre konsekvensen som aktiviteten fører til, og ikke aktiviteten i seg selv (Gagné & Deci, 2005). Denne ytre motivasjonen kan være belønning som ros fra sjefen, mulig forfremmelse eller lønn, eller det kan være en negativ sanksjon, som en trussel om oppsigelse eller generell refs. Bonden antas å drives av en rekke indre og ytre motivasjonsfaktorer, hvor disse må veie sterkere enn demotiverende faktorer. Eksempelvis kan ytre faktorer være lønn for strevet eller fritid, mens indre faktorer kan være mestringsfølelse eller gleden over lykkelige dyr. Dersom demotiverende faktorer som stress og dårlig økonomi virker sterkere, fjernes denne drivkraften. Dette er i tråd med Deci og Ryans teori om selvbestemmelse. Selvbestemmelsesteori tar teorier om indre og ytre motivasjon et steg videre, og handler om at individet skal kunne basere sin atferd på selvstendige valg, og ikke som en følge av press gjennom eventuelle goder eller sanksjoner. Den postulerer at mennesket har et behov for autonomi, kompetanse og tilhørighet. Teorien skiller mellom motivasjon og manglende motivasjon (demotivasjon). Demotivasjon innebærer å ikke ha en intensjon om å handle, mens motivasjon innebærer intensjonalitet (Deci & Ryan, 1985, i Gagné & Deci, 2005). Motivasjonen deles videre inn i autonom og kontrollert motivasjon, hvor autonom motivasjon er en form for indre motivasjon, hvor individet føler at det har et valg («jeg jobber fordi det er gøy»), mens det å bli kontrollert skaper en opplevelse

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

av press og at man ikke har noe valg når det gjelder å gjennomføre en gitt aktivitet. Teorien om selvbestemmelse postulerer at disse to typene motivasjon skiller seg fra hverandre gjennom deres underliggende reguleringsprosesser, og hvilke opplevelser av motivasjon som medfølger. Denne teorien foreslår derfor at atferd kan karakteriseres ut fra hvorvidt den er autonomt eller kontrollert motivert (Gagné & Deci, 2005).

Studie av motivasjon sentrerer rundt spørsmålet om hvorfor folk initierer, avslutter, og holder fast ved bestemte handlinger under bestemte omstendigheter. Driveren bak motivasjon antas å variere mellom forskjellige kulturer, og i vesten omhandler denne som regel en type internalisert og et individuelt rotfestet behov eller motiv (Markus & Kitayama, 1991). Motivene er da å styrke egen selvfølelse, oppnå mål, knytte seg til relasjoner, unngå kognitive konflikter, samt selvaktualisering. Dette er en psykologisk teori som antas å gjelde vestlige kulturer, i motsetning til østlige kulturer som er kollektivistiske (Markus & Kitayama, 1991).

På 1800-tallet var det å eie en gård noe som ga status og makt. Fordi man da eide eiendom og betalte skatt hadde man stemmerett, noe som ikke var allment på den tiden (Søbye, 2017). I tillegg hadde man da ofte husmenn, som gav økt inntekt, og ga en slags maktposisjon. I dag virker landbruk å være alt annet enn status, og inntekten fra gårdsdrift er ofte ikke nok til å forsørge selv én person. Gården har for mange blitt en deltidsjobb, hvor ekstrajobber må til for å i det hele tatt få gårdsøkonomien til å gå rundt. Med en slik radikal endring er det kanskje ikke så rart at stadig flere gir opp, legger ned driften, og skaffer seg en jobb med sikker inntekt og langt færre arbeidstimer. Men hva er da motivasjonen for de som ikke gir opp? Hva er det som gjør at noen er villige til å vie livet til arbeid som er et risikoyrke, både psykisk og fysisk, hvor inntekten ikke speiler tiden og kreftene som legges ned? Problemstillingen i denne oppgaven knytter seg til et teoretisk rammeverk av motivasjon og sosiale faktorer. Å være bonde er ikke bare et yrkesvalg, men en adopsjon av en helt særegen livsstil.

Skjemateori. Skjemateori presenterer at menneskers persepsjon på verden reflekterer et samspill mellom hva den allerede inneholder, og hva vi tilfører den (Fiske & Taylor, 1991). De skjemaene vi tilegner oss vil påvirke hvordan vi koder ny informasjon, påvirke minnet om gammel informasjon, og blande seg inn der hvor informasjon mangler. Når et skjema er etablert vil det påvirke hvor fort vi oppfatter, hva vi biter oss merke i og hvordan vi tolker dette, samt hva vi synes stemmer og ikke overens med skjemaet vi har. Et av disse er selv-skjema (self-schemas), hvorpå måten vi koder, lager minner og trekker slutninger om informasjon som passer oss selv, vil påvirkes av vår generiske selverkjennelse (Fiske &

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Taylor, 1991). Selv-skjemaer genererer motivasjon på to måter (Reeve, 2009). Når man først har etablert et skjema, vil man oppføre seg på en måte som gjør at man mottar feedback forenelig med dette skjemaet. Eksempelvis vil en med skjemaet «jeg er utadvendt» ha en atferd som stemmer overens med dette, for å bekrefte sitt etablerte syn på selvet. Den andre måten selv-skjema skaper motivasjon er gjennom å lede sitt nåværende selv mot et ønsket fremtidig selv. Disse to står i kontrast til hverandre, da førstnevnte er en verifiseringsprosess som søker å opprettholde et stabilt selvkonsept, mens den andre er målorientert og søker en utvikling av selvet (Reeve, 2009). All den tid individet er fornøyd med selvet her og nå, vil man vanligvis gjøre det en kan for å opprettholde dette selvbildet. Godt etablerte skjemaer blir i økende grad motstandsdyktige mot informasjon som strider med dette. Man bevarer et konsekvent selv ved å aktivt søke informasjon som bekrefter dette, samtidig som man ignorerer informasjon som motstrider selvbildet, da dette vil føre til emosjonelt ubehag. En måte å opprettholde dette synet på selvet er å omgås mennesker som behandler oss på en måte som bekrefter dette skjemaet. Dette kalles selektiv interaksjon (Reeve, 2009), og vil for en landbruksentusiast innebære å omgås andre som deler denne entusiasmen. For unge som ønsker å bli bonde kan det bety at man velger bort venner som har et negativt syn på landbruk, men heller er sammen med folk fra Bygdeungdomslaget, andre bønder og familien, eller andre som er positive til livet på gård. Skjemaer opprettholdes frem til ny data motstrider de. Når en slik konflikt oppstår, vil mange velge en kombinasjon av det gamle skjemaet og den nye informasjonen (Fiske & Taylor, 1991).

Kognitiv dissonans og mestringstro. Det er mye snakk om gårder som går i arv, og at dagens bønder i stor grad er barn av tidligere bønder. Derfor må det og vurderes hvorvidt det å bli bonde alltid er et valg, eller om det på sett og vis bare skjer, nærmest som en følge av arv og miljø, og en opplevelse av at det er ens skjebne heller enn et bevisst valg man selv har tatt. I slike tilfeller ligger kanskje begrunnelsen i hvem man har tilegnet seg sine vaner og livsstil fra: kanskje har valget ubevisst blitt tatt for en av noen andre. En forlengelse av dette er teorien om sosial identifisering. Sosial identifisering omhandler både hvordan individet ser på seg selv, men og hvordan han eller hun identifiserer seg selv i relasjon til andre (Tajfel & Turner, 1979). Individet anstrenger seg for å opprettholde sin selvaktelse, og dermed egen identitet. En del av dette er gruppetilhørighet. Sosial identitet kan derfor være positiv eller negativ ut fra hvordan man evaluerer sin egen gruppe, og grupper i ens omgivelser (Tajfel & Turner, 1979). I vestlige kulturer anses det mest vanlig med et uavhengig syn på selvet. Dette er en måte å identifisere selvet ut fra indre tanker, følelser, og handlinger, og ikke basert på

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

tankene, følelsene og handlingene til andre mennesker (Kitayama & Uchida, 2005). Sosial identifisering vil dermed være enda viktigere i østlige kulturer.

Kitayama og Uchida (2005) presenterer motivasjonen bak valg man tar som to polariserte ekstremer. På den ene siden tar folk valg basert på sine egne preferanser, og valget sier dermed noe om personligheten til den som tok det. På den andre siden står valg som tas på bakgrunn av begjær og forventninger fra andre man er i en relasjon til. Førstnevnte er dermed forventet å være et uttrykk for selvets indre attributter, som preferanser og holdninger. Å ta et valg er derfor en måte å uttrykke selvet på (Kitayama & Uchida, 2005). For denne studien vil denne teorien kunne anvendes til hvorvidt unge velger å bli bonde på bakgrunn av egne interesser, og som en måte å uttrykke disse. På den andre siden vil noen da velge å bli bonde fordi de føler det er det rette å gjøre på vegne av familien, hvor motivasjonen kan være å glede foreldrene eller lignende. Som en følge av slike valg, gjør teorien om selvberettigelse og kognitiv dissonans seg gjeldene. Kognitiv dissonans er en følelse av ubehag som oppstår når ens handlinger er uoverensstemmende med ens selvilde. For å redusere dette ubehaget kan man enten endre sin atferd for å eliminere dissonansen, forsøke å rettferdiggjøre ens atferd ved å endre den kognitive dissonansen, eller forsøke å rettferdiggjøre atferden ved å tillegge nye kognisjoner (Festinger, 1962). Når man må ta et valg, vil det forekomme at man velger bort positive aspekter ved den andre muligheten, samt at man må godta noen negative egenskaper ved valget man tar. Ettersom dette valget dermed kanskje ikke er ideelt, kan dette oppleves som en trussel mot selvet, som opplevd kompetanse og evne, hvilket igjen kan føre til dissonans. For å redusere dette ubehaget, vil man derfor i ettertid tillegge positive egenskaper ved det valget man tok, som ikke var der opprinnelig (Kitayama & Uchida, 2005).

Motivasjonsteori og teorier om selvet er relevant uansett hvilke yrkesvalg, eller generelle valg, man må ta i livet. Hvem man anser seg selv å være, og hvilke kvaliteter og egenskaper man oppfatter å besitte er viktig for hvordan man uttrykker seg selv. En betydelig del av dette er selvaktelse (self-esteem), som beskriver hvordan individet evaluerer sin egen verdi, og i hvilken grad man vurderer seg selv som snill, kompetent og anstendig (Aronsen et al., 2014a). En god selvaktelse er viktig for å forebygge depresjon, og for at man skal kunne persevere selv om man feiler. På mange måter handler selvaktelse om hva man føler at man fortjener, som igjen enten vil motivere til å kjempe for å oppnå det man vil, eller om man overlater seg selv til tingenes tilstand, fordi man tror det ikke er noe man kan gjøre for å påvirke egen situasjon. Dette bunner ut i hvorvidt man har et fiksert tankesett, hvor man tror at man har en bestemt mengde av en evne, og at denne ikke kan endres. Har man derimot en

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

plastisk tankegang (growth mindset) har man tro på at man kan dyrke og utvikle egne evner, og dette er en forutsetning for at man skal se på seg selv som en aktiv handlingsagent i eget liv (Aronsen et al., 2014a). Hvordan man ser på selvet, vil være avgjørende for mestringstro (self-efficacy). Banduras definisjon på mestringstro er troen individet har på hvor bra eller dårlig han eller hun vil håndtere en situasjon, gitt de egenskapene en besitter og omstendighetene man står ovenfor (Bandura, 1977). Er denne lav vil man holde seg selv tilbake i situasjoner hvor man ellers kunne blomstret, da det motsatte av mestringstro er tvil. Tviler man på sin egne kapasitet til å håndtere situasjoner, vil situasjoner, tilbakeslag, overraskelser og vanskeligheter skape angst, forvirring, negativ tenkning og ubehagelige kroppslige reaksjoner (Bandura, 1977). Med andre ord er det ikke hvor mye kompetanse og dyktighet man har som er viktig, men om man klarer å oversette disse evnene til effektiv utførelse, og da særlig under vanskelige og krevende omstendigheter. Graden man opplever av mestringstro påvirkes av ens personlige atferdshistorie. Dette innebærer hvordan utfallet har blitt etter lignende situasjoner tidligere. Etter gjentatte ganger med suksess vil troen på egen evne i mindre grad fluktuere, hvilket er viktig å være klar over i nye læringssituasjoner: gjentatte nederlag vil skade fremtidig mestringstro i lignende situasjoner, mens vellykket læring skaper mestringstro. Dette er den viktigste kilden til mestringstro, men i tillegg vet man at mestringstro også skapes gjennom observasjoner av andre som ligner oss selv som forsøker å utføre den samme atferden, verbal oppmuntring fra andre, samt fysiologisk feedback, til eksempel hvorvidt situasjonen setter i gang sterk hjertebank eller ikke (Reeve, 2009). Etter at ens mestringstro er utviklet, vil denne påvirke individets valg av aktiviteter og miljøer. Dette gjelder både hvilke man tilnærmer seg, så vel som hvilke som unngås. Graden av mestringstro vil og påvirke graden av innsats, beslutsomhet og resiliens, kvaliteten på ens tenkning og beslutningstaking, samt emosjonelle reaksjoner, særlig relatert til stress og angst. Mestringstro fungerer også som en modell for personlig empowerment, da en sterk mestringstro kan parere og overvinne angst, tvil og unngåelse (Reeve, 2009).

Holdninger som motivasjon. Eksplisitte holdninger er holdninger vi bevisst bifaller, og som vi enkelt kan sette ord på. De er evalueringene vi kommer med når folk stiller spørsmål om hva vi tenker om forskjellige ting. Implisitte holdninger derimot, er ufrivillige, ukontrollerbare, og tidvis ubevisste. Disse to forskjellige nivåene av holdninger, kan og favne én og samme ting (Aronsen, Wilson & Akert, 2014b). Eksempelvis kan man eksplisitt si at man støtter norsk landbruk og alt det medfører, samtidig som man kjøper ost og kjøtt i Sverige, hvilket kan være en implisitt holdning mot at norsk mat er for dyr. Dermed må man

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

iblant observere hvordan man selv oppfører seg i en situasjon eller mot noen eller noe for å objektivt kunne si noe om egen holdning rettet mot dette. Dette kalles en atferdsbasert holdning (Aronsen et al., 2014b). Denne ideen om at man ikke alltid vet hva man føler om noe før man har sett sin egen reaksjon i en faktisk situasjon, er en del av Daryl Bems selvoppfattelsesteori fra 1972 (i Aronsen et al., 2014b). Denne teorien bygger på at hva man egentlig føler om noe, identifiseres gjennom en observasjon av egen atferd, og hvorvidt denne atferden reflekterer ens egentlige holdning, eller om den er situasjonsavhengig. Fazio (1987) fremsetter en påstand om at selvoppfattelsesteori forklarer holdningsdannelse fremfor holdningsendringer, da forskning viser at denne teorien forklarer hvordan noen holdninger ikke er innarbeidet, og derfor ikke ligger tilgjengelig i minnet. Ved å gjennomgå en selvpersepsjonsprosess vil dannelsen av en holdning karakteriseres av dens nå forsterkede tilgjengelighet. Dermed vil holdninger dannes og konsolideres etter hvert som man opplever at denne holdningen oppsummerer egen atferd og reaksjon ovenfor holdningsobjektet (Fazio, 1987). Teorien om selvoppfattelse går hånd i hånd med attribusjonsteori, hvor man konkluderer hva andres holdninger og følelser er, basert på deres atferd. Felles for attribusjonsteori og selvoppfattelsesteori er dermed at man forklarer egen eller andres atferd basert på holdninger eller følelser vi tillegger selvet eller de rundt oss (Aronsen et al., 2014a). Det er viktig å være dette bevisst, fordi det å spørre folk om å eksplisitt uttrykke sine holdninger ikke alltid er fullt så enkelt. Ofte er en holdning følelsesbasert og dynamisk, og kan endre seg over tid avhengig av ny informasjon og skjemaer som legges til grunn. Holdninger kan og endre seg som en følge av endringer i egen atferd, eksempelvis grunnet kognitiv dissonans som diskutert over.

Ajzen (1991) har den kanskje mest kjente teorien rundt hvorvidt holdninger predikerer bevisste handlinger. Dette er teorien om planlagt atferd (theory of planned behavior). Den beskriver ideen om at folks intensjoner er den beste prediktoren for deres overlagte atferd, som igjen bestemmes av deres holdninger rettet mot spesifikk atferd, deres subjektive normer, og deres oppfattede atferdskontroll (Ajzen, 1991). Ergo er det ikke nok å ha en holdning om å gjøre noe, men det krever at man har intensjonen, hva man tror de rundt seg tenker om handlingen, samt hvor lett eller vanskelig man tror det er å gjennomføre (Ajzen, 1991). Dersom man blir forespurt i slutten av tenårene om man kan tenke seg å etter hvert ta over familiegården, vil det altså være flere faktorer som predikerer hvorvidt overtagelsen vil finne sted. Først og fremst må ungdommen selv ha en innstilling eller holdning til det å drive gård som noe han eller hun kan tenke seg, og må se en fremtid i det, både som jobb og livsstil.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Dernest vil han eller hun vurdere sine omgivelser: hva tenker familien om overtagelsen? Selv om far gjerne vil at en skal ta over, kanskje søsken kunne tenkt seg at det var de som ble spurt, eller kanskje en eventuell partner ikke ser for seg et liv på en gård. Er det sosialt akseptert blant venner å bli bonde? Den tredje delen av teorien om planlagt atferd dekker i hvilken grad personen ser på det som mulig å skulle overta. Har man de økonomiske midlene, er man villig til å ta den relevante utdanningen, og hva må man gi opp for å skulle binde seg til en gård? Etter å ha vurdert alle disse faktorene, vet man om man har en intensjon om å gjennomføre den bestemte handlingen.

Restrukturering av driftsomfang og kjønnsroller

En studie som har vært interessant å sammenligne med min forskning er utført av Eldby og Nyhammer i 2010, på bestilling fra det som da var Sør-Trøndelag Bondelag. Her ble det undersøkt hva som var det eksisterende kompetansenivået til nyetablerte bønder, samt hva som krevdes videre for at de skulle kunne levere produkter av den kvaliteten som kreves (Eldby & Nyhammer, 2010). Det mest interessante var likevel den foreliggende demografiske informasjonen, og hvordan denne stemmer overens med min forskning. Denne studien ble gjennomført som strukturerte spørreskjemaer over epost, og det var 112 respondenter. Fjorten prosent av disse var kvinner, noe som er relativt representativt, dersom man ser på statistikken over aktive kvinnelige gårdbrukere. Denne viser at det pr 2015 var 15,3 % av alle personlige brukere som var kvinner (Statistisk sentralbyrå, 2016). Kravene som gjorde at respondentene var aktuelle var at de hadde overtatt landbrukseiendom mellom 2004 og 2009, og at de var under 40 år gamle. Totalt har 59 % av respondentene i overnevnte studie hel- eller deltidsjobb utenfor gården. Dette er i samsvar med den antagelsen jeg allerede har om at det er andre faktorer enn økonomi som er hovedmotivasjonen til å drive med landbruk. Det er likevel et mer sammensatt bilde som danner dette tallet, som er med på å kaste mer lys over det. Ikke overraskende har typen drift stor betydning for hvor vidt, og i hvilken grad, det arbeides utenfor gården. Av gårdbrukere som hovedsakelig driver med sesongbetont arbeid som kornproduksjon, har alle respondentene i undersøkelsen til Eldby og Nyhammer fulltidsjobb utenfor gården (2010), mens blant melkebøndene er det derimot to av tre som utelukkende arbeider hjemme på gården. Dette er forståelig, og gir den nyansen som trengs for å forstå den tiden og innsatsen som legges ned i de forskjellige typene bruk. Her vil det likevel være viktig å oppdatere seg på nyere tall, da den teknologiske utviklingen som virkelig har vært fremadstormende de siste årene kan antas å spille en rolle. Melkeroboten har begynt å dominere mange fjøs, og dette innfører særlig to nye faktorer: det er en så omfattende

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

økonomisk investering at det for mange vil ha blitt nødvendig å anskaffe seg en stabil sideinntekt, som dermed for mange vil kreve å ta arbeid utenfor gården, samtidig som mange anskaffer melkerobot nettopp med tanke på hvor mye tid det frigjør, hvilket igjen gir mulighet for å ta seg arbeid ved siden av gården eller begynne med alternative driftsformer.

For å kartlegge motivasjon kan det hjelpe å sette det inn i et historisk perspektiv. Landbrukets posisjon har forandret seg radikalt ikke bare historisk, men kanskje særlig de siste 60 årene. Siden 50-tallet er antallet bruk redusert med 75 %. Andelen jord som drives er derimot i stor grad uendret, og dette har dermed ført til en tilnærmet firedobling av areal pr gård. Dette er i stor grad innleid jord, da det ikke selges unna i tilsvarende hastighet, hvilket igjen fører til økte årlige kostnader for hver enkelt bonde. I 2010, som var den siste foreløpig publiserte landbrukstillingen, viste at 42 % av all fulldyrka mark i Norge var leiejord (Fjellhammer & Grimstad, 2015). I 1950 var det 23,5 % som var sysselsatt i landbruk, og dette utgjorde 7 % av Norges BNP (Ladstein & Skoglund, 2008). I 1950 var det om lag 350 000 sysselsatte i norsk landbruk, men dette tallet har sunket jevnt siden, med unntak av en periode med mye optimisme mellom 1976-1980. I 2005 var det 60 000 igjen, og dette tallet fortsetter å synke. Siden tidlig 2000-tallet har det samtidig vært en stadig økning i bruken av utenlandsk arbeidskraft (Ruralis, 2017). Mellom 2004 og 2008 har det vært en økning fra at cirka ni prosent av gårdsbruk benyttet seg av utenlands arbeidskraft, til at det har stabilisert seg på omtrent 17 % fra 2008. Mens det i starten var mest utbredt med arbeidsinnvandrere innen frukt- og grøntsektoren, var det i 2016 også 20 % av bruk med melkeproduksjon som benyttet seg av utenlandsk arbeidskraft, som var en økning på 10 % fra 2004 (Ruralis, 2017).

Forskjellige faser i restrukturering av landbruket har ført til store omveltninger fra det tradisjonelle kjønns- og familiemønstret (Bjørkhaug & Blekesaune, 2008). I det store og hele har industrialiseringen av landbruket i stor grad skjøvet kvinnene ut, og over i arbeid ved siden av gården. Mens det frem til midten av 1900-tallet var vanlig at kvinnene drev gården mens mennene var ute og jaktet, fisket eller drev i skogen, ble det med innføringen av melkemaskiner og annen mekanisering mer vanlig at mennene tok over. Dessverre reflekteres dette i stor grad i dag, at selv på gårder hvor det i hovedsak er en kvinnelig gårdbruker, har også disse i større grad menn som gjør arbeidet med traktor og maskiner. Kvinnene har på mange måter gått fra å være den som tar seg av gården, til å bli mannens assistent (Bjørkhaug & Blekesaune, 2008).

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Sosial støtte

Sosial støtte er avgjørende for trivsel i et hvert menneskes liv. Sosial støtte defineres som informasjon som leder til at individer føler på at noen bryr seg om og liker dem, at de blir satt pris på, og at de tilhører et nettverk av kommunikasjon og gjensidig forpliktelse (Bloom, 1990). Sosial støtte er en samlebetegnelse for emosjonell støtte, instrumentell støtte, informasjonsstøtte og vurderingsstøtte som kommer fra personer i ens sosiale eller personlige nettverk. Sosial støtte spiller en viktig rolle i mestring av stress og konsekvenser av stress (Bloom, 1990). Studier gjort på betydningen av sosial støtte på arbeidsplassen indikerer at dette er en beskyttende faktor mot sykefravær (Einarsen, Raknes, Matthiesen & Hellesøy, 1996). Torske har forsøkt å se på dette i sin studie av bønder, men finner at det er vanskelig å tolke resultatene, til dels fordi 25 % har unnlatt å svare på spørsmålene som relateres til tema (2017). En annen årsak er at det er så mange av bøndene som har jobb utenfor gården, og det er ikke tatt høyde for om de besvarer spørsmålene med denne jobben i tankene, eller basert på arbeidet på gården (Torske, 2017). Bønders opplevelse av sosial støtte er dermed et område det hadde vært interessant å forske mer konkret på. For bønder blir det ofte lange dager i ensomhet, og dette i seg selv kan tære på den psykiske helsen. I motsetning til de fleste arbeidsplasser, må bønder gjerne aktivt gå inn for å oppsøke kollegaer. Sosial støtte er derfor særlig viktig ikke bare fordi det kan virke forebyggende mot psykisk uhelse, men også for at det skal være noen der som kan fange det opp om det er noe galt. Det vil brukes litt plass på å diskutere tiltak for å følge opp psykisk helse blant bønder ettersom det er så viktig blant annet for å unngå tragedier som står igjen som negativt reflekterende mot hele næringen. Dyretragedier finner sted når godt stell, omsorg for, og fôring ikke gjennomføres på en tilfredsstillende måte, eller ikke overhode (Nord-Trøndelag Bondelag, 2017). En dyretragedie kan være akutt eller langvarig dyrelidelse.

Den mest alvorlige formen for dyretragedie er den som rammer når det er vannskjøtsel inne i bildet. Når media publiserer bilder av dyr som har, eller er i ferd med å sulte i hjel, dekket av sin egen avføring, da er det forståelig at samfunnet reagerer. Dessverre er ikke dette helt ukjente bilder, og det er kanskje hovedgrunnen til at allmennheten stiller seg kritisk til næringa. Og det er klart, det er ikke noe man kan se gjennom fingrene på, men det er synd at én persons handlinger skal ramme en hel næring så til de grader. Stilles det spørsmål om hvorfor noen har tatt valget om å bli vegetarianer eller veganer, er det ofte spørsmålet rundt dyrevelferd, og en medfølelse for disse som er svaret (Norsk Vegetarforening, udatert).

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Vedrørende dyretragedier gjør sosial støtte seg gjeldene. For når den psykiske helsen hos én person svikter, hvem må da ta ansvaret? I 2016 ble det gjennomført et prosjekt i regi av Bondelaget i daværende Nord-Trøndelag, hvor de fikk med seg mange aktører for å styrke deres kompetanse i forebygging av dyretragedier. Dette fikk navnet «Dyretragedier i Nord-Trøndelag: Forebygging og oppfølging, metodeutvikling og samhandling» (Nord-Trøndelag Bondelag, 2017). Hypotesen her var at gjennom å styrke samhandlingen mellom de forskjellige aktørene som er inne i bildet rundt en gårdsdrift, kan dyretragedier også forhindres. For essensen i det er dette: en gård er i de aller fleste tilfeller ikke en isolert organisme, men det kreves mange aktører for at den skal gå rundt. For å bruke en melkeproduserende enhet som eksempel: melkebilene er innom som regel annenhver dag, det leveres kraftfôr med visse intervaller, og dyrlege, slaktebil også videre er innom ved behov. Dersom det plutselig ikke er melk på tanken, eller denne plutselig er betydelig redusert i mengde eller kvalitet, burde dette være et rødt flagg. Gjennom økt samhandling er dermed målet at det skal foregå en viss kontroll, om enn uoffisiell, av driften. Dette prosjektet har derfor sett på de aktuelle aktørenes rutiner for varsling, samt å utvikle arbeidsmetoder. For at denne samhandlingen skal ha noe for seg, er det satt fokus på at det må skje en informasjonsutveksling, og deling av eventuelle bekymringer. På den måten kan ikke den enkelte aktør fraskrive seg ansvar, men trenger heller ikke stå i det alene. Vannskjøtsel burde i første omgang kunne avdekkes på slakteriet, da kjøttkvaliteten sier mye om hverdagspraksisen på en gård. Men i den ytterste grad gjelder det å fange opp de tragediene hvor dyrene ikke lenger sendes til slakteriet, men hvor de bare er stengt inne i et fjøs for å dø. Det er derfor ikke nok å styrke den individuelle aktørens arbeidsmetoder, men samspeillet mellom disse. Det er i siste instans mattilsynets ansvar å ta tak i slike problemer, og det må derfor foretas en samkjørt vurdering på når de skal kobles inn. Det antas at sviktende fysisk og psykisk helse er hovedårsaken til at dyretragedier får finne sted. Dersom gårdeier/bruker rammes av store utfordringer i livssituasjonen, som relasjonsbrudd/skilsmisse, sykdom, eller økonomiske problemer, kan dette igjen få følger for daglig fungering. Pårørende, naboer, allmennheten, regnskapsfører, bank, veterinærer ... Det er mange som kan involveres. God emosjonell støtte er relatert til mindre stress og plager ved livskriser (Bloom, 1990). Det som omtales som «Jøa-saken» har kanskje blitt den mest kjente og omtalte dyretragediesaken. En 37 år gammel bonde sluttet å gå i fjøset før jul i 2014, og da mattilsynet kom på besøk 20.mars 2015, fant de 93 storfe som hadde sultet i hjel, noen over flere måneder. Dette var den første saken etter at Nord-Trøndelag innførte en prøveordning med dyrepoliti, og det ble dermed lagt ned påstand om særlig skjerpene straff. Bondens forklaring var at han hadde fått

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

en psykisk knekk etter at faren hans ble syk, og han sluttet enkelt og greit å gå i fjøset. Det utrolige ved saken er at ikke engang kona, som også bor på gården, avdekket hva som foregikk. Det var til slutt naboer som varslet politiet etter at de så at fôrlagret ikke hadde minket overhode i løpet av vinteren, til tross for at det lå tilgjengelig rett utenfor fjøsveggen. Sosial støtte fra ektefelle og familie rapporteres som veldig viktig (Melberg, 2003a), hvilket indikerer at det ved skilsmisse eller annet tap av familie er viktig med oppfølging. Denne saken er så tragisk at det er forståelig at allmennheten stiller seg kritisk. Dyrevelferd, og en idealisme rundt at man driver gård nettopp fordi man vil sikre og bidra til at maten vår produseres på en human måte, og at man vet at dyrene har hatt et godt liv, burde være en viktig motivasjon, og nærmest et krav for å drive med husdyrhold.

På verdensdagen for psykisk helse den 10. oktober 2018, ble det lansert et nytt samhandlingsprosjekt under navnet «Unge bønders psykiske helse» (Norges Bondelag, 2018). Prosjektet ledes av Mental Helse Ungdom, og er et samarbeid mellom Norges Bygdeungdomslag, Norsk Landbrukssamvirke, Nortura SA, TINE SA, Ruralis, Norges bondelag, Norsk Landbruksrådgivning og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Dette er ment som en bevisstgjøring ovenfor bøndene for hva som bidrar til god psykisk helse, samt hva de selv kan gjøre for å få det bedre ovenfor seg selv og som bidrag til næringa. Målet er å gjennom dette fjerne tabuet, og gjøre det stuerent å snakke om psykisk helse. Dette ble eksemplifisert gjennom en film bestående av intervjuer med bønder som har slitt psykisk, og samtlige snakket om dette med sosial støtte som viktig i hverdagen. Det å kunne spørre andre med kompetanse er viktig når man starter opp som bonde, og å vite at man kan få hjelp. Det er viktig å ikke isolere seg, og det er viktig for å forebygge problemer. Oddvar Pedersli fra Rindalsskogan var en av de som sto frem med sin historie om depresjon, og han uttalte at «jeg for min del var kanskje for dårlig til å skaffe et nettverk, da jeg kom bort i vanskeligheter med helsa sjølv, hadde jeg ikke så mange å gå til. Da blir en ganske ensom» (Norges Bondelag, 2018). Dette reflekterer nok et dilemma for mange: i en travel hverdag hvor man er naturlig isolert på gården, må man aktivt gå inn for å skaffe seg og vedlikeholde et nettverk. Tidsbruken dette krever kan tenkes å oppleves som å skape ekstra stress, da dette er å regne som tapt arbeidstid. Det er det dette prosjektet forsøker å vektlegge, at i det lange løp blir det en større kostnad å ikke ha et nettverk rundt seg, enn det er å ta en kaffekopp med en kollega eller vise seg i samvirket. Det nevnes at en antagelse om økt ensomhet blant bønder kan skyldes at det før i tiden var naturlig at gården var et samlingssted for mange, med kårfolk i nabohuset og mange unger. I dag er det mindre vanlig med storfamilie på gårdene, og dette

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

skaper mer isolasjon uten at det nødvendigvis har blitt reflektert over i den grad det burde vært. Mens gården før var et sentrum for mange mennesker er den nå tatt over av maskiner, og bonden må derfor i større grad aktivt gå inn for å kompensere for dette (Norges Bondelag, 2018).

Konflikten rundt subsidiering

Det er mange ting som er hyppig debattert rundt norsk landbruk. En viktig sak som stadig er fremme i lyset er dette med subsidier. Almås belyser konflikten rundt dette i en artikkel fra 1989 (Almås, 1989), men debatten er stort sett den samme i dag. De første ordningene som lignet subsidiering dukket opp allerede i 1933, da som et forsøk på å motvirke fallende landbrukspriser. I etterkrigsårene gikk myndighetene inn for økt rasjonalisering, og gjennom større, spesialiserte bruk, med mer mekanisering, skulle de bli mer lønnsomme. I årene som fulgte, fra 1949 til 1979, ble over halvparten av alle bruk lagt ned som en følge av dette (Almås, 1989). En ringvirkning av dette igjen, ble at brukene nå hadde gått fra selvforsyning til å skulle gi inntekt, og subsidier ble innført som et forsøk på å øke bondens lønnsnivå til et gjennomsnittsnivå av årsinntekter, og denne ble nådd i 1982. Dette var på de fleste måter en fordel for bonden selv, men det fikk konsekvenser for markedet. Da norsk landbruk ble subsidiert ble det en overproduksjon av varer, og ved å mette markedet, ble inntektene herfra redusert (Almås, 1989). Slike situasjoner skaper en negativ spiral, fordi realinntekten dermed faktisk reduseres, og det må mer subsidiering til for å dekke opp for dette. Andre mer indirekte følger var at ved å flytte så mye penger over på denne budsjettposten, fikk det konsekvenser for andre parter, og dette skal ha bidratt til opprettelsen av Fremskrittspartiet. Å øke skatter ble en måte å hente penger på, og hele dette prosjektet var sosialdemokratisk. De blå partiene hadde dermed motreaksjoner, hvilket førte til at sosialdemokratiet opplevde minkende støtte (Almås, 1989).

De fleste av norsk befolkning er enige at norsk landbruk er viktig for landet vårt, og at bønder fortjener lønn for alt arbeidet de legger ned. Der de fleste faller av er likevel når det nevnes et tall, som egentlig ikke sier noe om den enkelte bondens vinning, som i 2018: bøndene ble gitt en ramme på 1 100 millioner kroner. Initielt i forhandlingene krevde bøndene en ramme på 1 830 millioner kroner, altså i underkant av to milliarder. Det er her motviljen oppstår. Ber virkelig norske bønder om slike summer, og forventer de bare å få det, gratis? Er det dette skattepenga mine går til? Nei, så opptatt er man ikke av norsk, kortreist mat. Men hva innebærer egentlig dette tallet? Intervjuobjektene i denne studien er opptatte av å poengtere hva ordet «ramme» betyr. For det er ikke sånn at hver gårdbruker sitter og venter på

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

å få penger inn på konto. En relativt stor andel av den summen som bevilges av staten er ikke direkte subsidier, men er et uttrykk for penger som skal hentes ut fra markedet, diverse i et prispåslag av varer. Dette er igjen også et tveegget sverd, da det ikke gagnar det totale landbruket, samtidig som forbrukeren ikke lar seg videre blidgjøre av å måtte betale mer for maten, samtidig som inntrykket er at bøndene mottar en milliard i tillegg. Omtrent 20 %, altså 198 millioner av årets jordbruksoppgjør skal hentes inn på denne måten. Dette utgjør gjennomsnittlig 40 kroner pr person, eller 80 kroner for en storhusholdning (Landbruks- og matdepartementet, 2018a). Videre er det innad i jordbruksoppgjøret alltid «vinnere» og «tapere». For 2019 er det de små og mellomstore brukene som kommer best ut av det, mens de største brukene vil oppleve en lønnsnedgang på subsidiefronten. Dette skal igjen reflektere markedet og forbrukerens beste.

Stortingets næringskomité har behandlet særlig fire overordnede mål når de har lagt frem anbefalinger til jordbruksoppgjøret (Statens forhandlingsutvalg, 2018). Disse er matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskapning og bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser. Dette innebærer at pengesummen som bevilges skal reflekteres i dette, og igjen er det i stor grad forbrukeren som skal komme godt ut av det. Første punkt, matsikkerhet, er det som skal sikre forbrukerne trygg mat, og at Norge kan fortsette å være et av de landene i verden med lavest bruk av medikamenter og antibiotika i besetningene. Det er nettopp dette som skiller norsk landbruk og vår matkvalitet fra USA, Danmark og andre land hvor tilstanden i landbruket er kritisk med tanke på antibiotikaresistente bakterier, genmodifisering, og livsfarlige sykdommer. «Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården» (s.10) er kun et underpunkt på punkt tre, som er økt verdiskapning, men virker likevel å være der folk tror at all subsidieringen går. Det er dette bildet bønder gjerne skulle ha rettet opp i. Tidligere het det som nå heter produksjonstilskudd «forbrukersubsidier», og dette er det flere som savner. Fordi det er det som er den egentlige tanken bak: at Norge, og den norske befolkningen skal kunne nyte godt av norske råvarer, kulturlandskap og et biologisk mangfold, som er avhengig av at norsk landbruk eksisterer i den grad det gjør i dag. Det norske folk er blant de som bruker minst andel av lønna si på mat. Realiteten er at dersom dette ikke hadde behøvd å være sånn, men at man faktisk hadde betalt for verdien av maten, kunne det nok vært kuttet ganske drastisk i subsidiene. Men når mat skal selges til spotpris blir subsidiering er medfølgende konsekvens. Et kålhode til en krone stykket i fårikålsesongen, og ribbe til 30 kroner kiloen oppleves nokså respektløst både mot bonden og

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

grisen. Når det er billigere å føre hunden på ribbe enn tørrfor (Sjøvik, 2013), er det synd at det fortsatt er bonden som må takle kritikk, og ikke handelsstanden.

Risiko

Økonomisk. Forskjellige typer gårdsdrift har forskjellige grader av risiko, men og av inntekt. Risikoen for å tape penger er lavere dersom du driver med dyreoppdrett eller melkeproduksjon, ettersom denne typen drift skaper en mer stabil og sikker inntekt. Dersom driften er mer sesongbasert, som å drive med frukt eller grønnsaker, vil risikoen være høyere, men det er og potensiell avkastning. Dersom du driver med jordbær og det er en lang sommer med ideelt vær og få skadebelastninger, vil det kunne gi en høy avkastning som støtter gården gjennom resten av året. Gjennom kombinerte driftsformer minskes risikoen for katastrofale følger dersom én av de svikter, og ved gode år kan man bygge seg opp en buffer til år hvor ting ikke går like bra. Skulle det derimot bli en dårlig sesong med dårlige vekstvilkår, lav kvalitet, frost, skadedyr eller andre ting, risikerer bonden å tape enorme summer, og en vil rett og slett risikere å ha et helt driftsår hvor gårdsbruket går i minus. Dette er viktig når man undersøker for motivasjon. Hvor mye kan man tåle å tape? 2018 har åpenbart vært ekstra belastende, men det betyr ikke at det ikke er mange usikkerhetsmomenter til vanlig heller. Som resultatene fra denne studien viser er bønder prisgitt naturen, klima og eksterne faktorer rundt seg for at hverdagen skal gå så greit som mulig.

Sykdom. Som statistikken viser, er det mer og mer vanlig å tilegne seg leiejord, da hver gårdsenhet ikke lenger er stor nok til å opprettholde ideell produksjon for mange. En uheldig konsekvens av dette kan være at man sprer smitte over større avstander enn hva man tidligere har opplevd. For jordbærbonder har det de siste årene blitt et større problem med det som kalles rød marg. Dette er en algesopp som angriper røttene på jordbærplantene hardt (Mattilsynet, 2017). Sykdommen kan overleve i jorden i 15 år uten vertsplanter, hvilket gjør denne sykdommen katastrofal for de som rammes, da mye jord må legges brakk over lang tid. Sykdommen ble først oppdaget i Norge i 1995, men ble ikke påvist på jordbær før i 2014. Siden den gang har man funnet rød marg i Agder-fylkene, Hedmark, Rogaland, Hordaland, Vestfold, Buskerud og Møre og Romsdal (Mattilsynet, 2017). Sykdommer som denne er et godt eksempel på hvorfor Norge har så strenge import- og «besøkslover» som vi har. Smittebekjempelse er vesentlig for at landbruket ikke skal bli mer sårbart enn nødvendig, og for å unngå unødvendig marginalisering. Er man først rammet av denne sykdommen, vil man ikke kunne selge bær eller planter fra avlingen med påvist sykdom, og det må kunne bevises at jorden er friskmeldt før man igjen kan dyrke den. Smitte skjer ved overføring av syke

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

planter fra et område til et annet, samt ved overføring av jord. Derfor anbefales det å ikke bruke samme maskiner eller utstyr over større geografiske områder (Mattilsynet, 2017), og det er her det kan bli særlig utfordrende for bønder som driver så stort at de enten har dyrka mark med lange avstander imellom, eller at de driver samdrift hvor enhetene er spredd, men likevel ønsker å bruke samme maskiner og mannskap. Samme type utfordringer oppleves i forbindelse med salg av livdyr, som kan innføre nye sykdommer i besetninger, eller overføring av skadedyr.

Beiting. Småfebøndene er pålagt å ha sauene på beite i minst 16 uker hvert år (Landbruks- og matdepartementet, 2005), og for mange betyr dette at de er nødt til å slippe dyra på skogen. Dette sparer inn på behovet for fôr, men øker risikoen for tap av dyreliv til forskjellige årsaker. Bønder i særskilte geografiske områder opplever store utfordringer med rovdyr. I Norge er jerv, gaupe, bjørn, ulv og kongeørn de største utfordringene, og de dyra som gir rett til rovvilterstatning (Miljødirektoratet, 2017). Andre særskilte farer er tap av lam ved adskillelse fra mor, flåttbitt, sykdommer, underernæring, påkjørsler, fallskader, også videre (Landbruks- og matdepartementet, 2005). En del av de samme momentene gjelder for storfe, som er lovgitt fri tilgang på beite 8 uker i året dersom de til vanlig går på løsdrift, eller 16 uker dersom de står på båsfjøs (Landbruks- og matdepartementet, 2004).

Blant sauebønder er tilbakekomsten av dyrene de har sluppet på skogen dessverre relativt dramatisk, særlig i visse områder. Dersom en flokk først møter på en ulv, kan den på kort tid utslettes. I 2016 var det 5,2 % av sauene som ble sluppet på utmarksbeite som aldri vendte hjem, hvorav nærmere 50 % av disse antas som rovdyrtap. Fordi mange av disse aldri gjenfinnes, ligger bevisbyrden på bonden, og årlig erstattes anslagsvis ikke mer enn halvparten av det omsøkte tapet (Moi, 2016). De andre 50 % som skyldes tap av andre årsaker kalles «normaltap» og gir heller ikke erstatning. Dette innebærer at norske sausebønder selv må dekke rundt 75 % av tap av dyr under beitesesong, og det oppleves som en byrde, både økonomisk og psykisk.

Gjeld. Felles for de fleste gårdsbruk pr i dag er at de er tynget i gjeld, og er avhengige av suksess innad i drifta for å holde seg flytende. Dersom det stadig blir et jag om å utvide og/eller oppgradere for å kunne henge med på det som skaper inntekt, vil mange naturlig falle fra fordi en ikke har muligheten til, eller vilje til å følge opp den risikoen det er. Dersom det investeres for flere millioner, vil dette være en gjeld som ofte vil følge gården over til neste generasjon, og det blir da et spørsmål om i hvilken grad den som gjør investeringene har råd til å sitte med en slik gjeld, og om det likevel er mulig å ta ut lønn samtidig. For den som skal

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

overta er det et poeng at medfølgende gjeld ikke skal være avskrekkende med tanke på at det skal være mulig å gjøre driften til sin egen, og å selv skulle kunne foreta endringer uten å være bundet opp av de valgene som er tatt flere år i forveien. Dette kan tenkes å være en av grunnene til at valget om hvorvidt man skal overta en familiegård eller ikke ofte finner sted lang tid før faktisk overtagelse. Ved å ha en felles forståelse for dette, kan far og sønn sammen eniges før det foretas investeringer eller omlegging i perioden før en overtagelse, slik at begge parter er fornøyd med hvordan en selv skal drive resten av sin tid, samtidig som den andre parten vet hva som vil være premissene, både økonomisk og driftsmessig ved egen oppstart.

Fysiske og psykiske belastninger

Det denne hovedoppgaven undersøker er hva som påvirker bønders motivasjon til å drive norsk landbruk videre, og en stor del av dette er fysiske og psykiske belastninger. Den fysiske delen innebærer slitasjen det er på kroppen med så hardt fysisk arbeid, mangel på søvn i særlig krevende perioder, som kalving/lamming, vår- og høstønn også videre. I tillegg er det mye statisk arbeid, som å kjøre traktor i lange perioder. Det er og risikofyllt arbeid med tanke på ulykker, støy, støv, kjemikalier, og andre farer. Likevel foreligger det mye litteratur som underbygger at bønder generelt er ved god fysisk helse, med unntak av når det kommer til arbeidsrelaterte ulykker (Torske, 2017). Her er bønder en høyrisikogruppe, og HMS burde dermed være et fokusområde.

Når det gjelder risiko for psykiske problemer kan dette være resultatene av de fysiske belastningene, det er ofte bekymringer rundt økonomi, vær, avlinger, dyrevelferd også videre. I tillegg kommer det faktorer som sosial støtte. Mange bønder rapporterer om dårlige forhold til de rundt seg, som ofte klager på bønder med tanke på støy, møkkspredning, samt generelt negative holdninger til landbruk. Kravene til lange arbeidsdager går også ofte utover det sosiale livet, samt å delta på ting som skoleavslutninger, foreldremøter, og diverse andre sammenkomster. Verdens helseorganisasjon definerer mental helse som en tilstand hvor hvert individ realiserer sitt eget potensiale, kan håndtere naturlig stress i livet, kan arbeide produktivt og givende, og er i stand til å bidra til samfunnet (WHO, 2014). Denne definisjonen er bred, og sier ikke noe om krav til fravær av sykdom (Torske, 2017). Torske spekulerer i om økt stress blant bønder først og fremst skyldes at de er selvstendig næringsdrivende, og risikoen dette medfører, heller enn gårdsarbeidet i seg selv. Det ser ut til at det foreligger forskjeller mellom forskjellige undergrupper bønder, hvor det eksempelvis

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

blant de som driver med kjøttproduksjon ser ut til å forekomme en høyere prevalens av psykiske lidelser enn blant andre grupper av bønder (Torske, 2017).

Hittil har det blitt diskutert rundt det å ha en deltids/tilleggsjobb som noe mange bønder opplever som nødvendig av økonomiske årsaker. Men det er og relevant å diskutere med tanke på mental helse. Fulltids- og deltidsbønder kan utsettes for forskjellige stressfaktorer. Resultatene fra studier på dette er blandede, men det ser ut til at fulltidsbønder skårer det samme eller lavere på angst som deltidsbønder, men til gjengjeld skårer fulltidsbøndene høyere på depresjon, samt høyere på selvmordstanker. Fulltidsbønder tenderer til å ha lavere livskvalitet enn deltidsbønder, hvilket kan indikere at det å ha en jobb utenfor gården øker livskvaliteten gjennom faktorer som sosial kontakt og en mer stabil økonomi. På den andre siden er det å måtte ha en jobb på siden andrevalget for veldig mange, da de heller skulle ønske de kunne livnære seg av gården alene. Det å måtte tilbringe mange timer borte fra gården på en jobb de kanskje egentlig ikke ønsker kan derfor ha negative konsekvenser for den mentale helsen. Det kan føre til økt tidspress, fordi det alltid er masse som må gjøres hjemme på gården i tillegg, utover lange arbeidsdager utenfor gården. Mange deltidsbønder jobber derfor totalt flere timer enn fulltidsbønder, fordi de må gjøre opp for den tiden de har brukt på en annen jobb, hvilket igjen fører til økt press (Torske, 2017).

Det foreligger en forventning om at bønder utsettes for store psykiske og fysiske belastninger. Dette danner grunnlaget for å lete etter motivasjonsfaktorer, da disse belastningene er det som taler sterkest for å *ikke* velge dette livet. Dette er en antagelse som er forankret i forskning. Statistikk viser at gården er en av de aller farligste arbeidsplassene du kan ha. Pr 1 000 ansatte var det i 2016 6,6 som var utsatt for en arbeidsulykke som førte til «langvarig fravær», definert som mer enn tre dager borte fra jobb (Statistisk sentralbyrå, 2017). Kun de som jobber innen elektrisitet, vann og renovasjon hadde flere ulykker, med 7,2 pr 1000 ansatte. Til sammenligning var det ingen dødsfall innen denne gruppen, mens det var 4 dødsfall innen jordbruk, skog og fiske. Her var det for øvrig flest innen transport og lagring, med 9 dødsfall (Statistisk sentralbyrå, 2017). Dersom man ser til USA er tilstandene mer dramatisk, hvorpå omtrent 100 voksne bønder skader seg hver dag, hvilket utgjør 36 500 årlig (National Institute for Occupational Safety and Health Division of Safety Research, 2018a). Med utgangspunkt i at det er 2 050 000 som jobber innen landbruk, utgjør dette 1,78 % av denne arbeidsstyrken. I 2016 var det 417 dødsfall relatert til landbruk, som utgjør 21,4 dødsfall pr 100 000 arbeidere innen landbruk, eller 0,02 % (National Institute for Occupational Safety and Health Division of Safety Research, 2018b).

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

En stor studie fra USA viser at jo mer stress fedrene på gårder utsettes for, som ofte er bonden, jo mer risikofylt atferd utviser ungdom når de gjør gårdsarbeid (Stoneman & Jinnah, 2015). Dette forklares i stor grad ut fra det faktum at familiegårder er en av få kontekster hvor unge faktisk bor og derfor konstant oppholder seg på en farlig arbeidsplass. I denne studien rapporterer bøndene og deres sønner om hvordan de opplever graden av stress i hverdagslivet på gården. Sekstiåtte prosent av fedrene i denne undersøkelsen bekreftet at de opplever gårdsarbeid som stressende. Det rapporteres høy grad av uro rundt økonomi og klimasituasjoner som tørke eller flom som årsaker til stress. I tillegg er arbeidsbelastningen høy: 52 % av fedrene rapporterer at de er helt avhengige av hjelp fra barna for å gjennomføre gårdsarbeidet, mens bare 19 % rapporterer at de klarer seg på egenhånd. Disse tallene gjør at det ikke er så overraskende at ungdommen lar seg påvirke av fedrenes stressnivå. Jo mer stressede ungdommen opplevde sine fedre, jo mer arbeidet de på gården både på skole- og fridager. Det ble funnet en høy korrelasjon mellom fedre med høy risikoatferd, og ungdommer som og utviste risikoatferd. Stress ser ut til å overføres fra fedre til ungdommen gjennom samtaler og observasjon av atferd. Det kan virke plausibelt at ungdom som ser at fedrene er stresset, føler på et større press til å øke produktiviteten. Dette kan føre til en atferd som søker å øke produktiviteten fremfor å gjennomføre arbeidsoppgavene på trygge måter gjennom å ta snarveier som er ment å spare tid eller penger (Stoneman & Jinnah, 2015). Fedres holdninger til HMS kan dermed antas å adopteres av barna, og det er derfor viktig at dette blir faren bevisst, slik at han kan gå foran som et godt eksempel. Graden av «skal bare» fører ofte til dårlig HMS, hvilket igjen gir økt risiko for at ulykker inntreffer. Torske knytter denne økte risikoen opp mot økonomi i tillegg: har man allerede en sliten økonomi, vil mange unngå å investere i sikkerhetsutstyr og vedlikehold av maskiner, og mange vil føle seg presset til å jobbe lange dager selv om man er utslitt, hvilket igjen fører til større risikoatferd (Torske, 2017).

En norsk studie utført av Melberg (2003b) fant at blant ektepar hvor begge var aktivt involvert i gårdsarbeid, ble begge i stor grad påvirket av de samme stressfaktorene. Dette indikerer en høy grad av likhet mellom ektefeller hva gjelder psykologisk stress. Ulikt de fleste andre familiesituasjoner, er arbeids- og familieroller i stor grad sammenflettede hos familier som driver gård. Grensene for hva som er jobb og hva som er familie, hva som er avslapning og hva som er plikt, er ofte uklare, og denne tilsløringen av forventninger og roller kan ofte påføre betydelig stress på par innen landbruk (Melberg, 2003b). Noen stressorer som er identifisert blant kvinnelige bønder er å være skilt, selvrappotering av dårlig helse, være

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

over 65 år, hatt en ulykke det siste året relatert til gårdsarbeid, traktorkjøring, å ha drevet gård i over 20 år, samt å bruke pesticider (Torske, 2017).

Det politiske spillet og medias fremstilling

Som så mange andre næringer, er landbruket prisgitt politikken. «Bøndernes parti», Senterpartiet, er et sentrumparti, et såkalt grønt ett. Men til tross for å hverken være rødt eller blått virker det å være langt mer krevende å drive gård under en blå regjering. Det har de siste årene vært påfallende at landbruksministeren ikke bare har vært fra FrP, men til tider vært direkte fiendtlig innstilt mot næringen de er ment å representere. Hovedandelen av norske bønder virker å være samstemte om at Sylvi Listhaug har vært den minst populære landbruksministeren, hvor utgangspunktet var dårlig etter at hun i 2010 kalte norsk landbruk for kommunisme (Utheim & Sundberg, 2013). I sitt første år på ministerposten fortsatte hun å provosere, da hun under jordbruksforhandlingene møtte bøndernes krav på 950 millioner ved å tilby 90. De borgerlige partiene på Stortinget måtte etter mye bråk gripe inn, og økte til slutt rammene på det aktuelle jordbruksoppgjøret med 250 millioner (Prestegård, 2018). De påfølgende ministre etter henne så langt har vært hennes partifeller, men har ikke skapt like store tumulter. Opinionen virker likevel å være at det oppleves ironisk at det som kanskje er det minst landbruksvennlige partiet stadig skal inneha ministerposten.

Et annet tema som kom opp til diskusjon i kjølevannet av sommeren 2018 var det faktum at regjeringen til dels får sko seg på blant annet kornkrise som rammer. John Lilleborge, leder i Kornbøndernes Interesseorganisasjon har satt opp et regnestykke som tilsier at staten sitter igjen med et «overskudd» på en milliard kroner som en følge av tollinntekter på kornprodukter og kraftfôr som må importeres som en følge av tørkekrise, som i teorien kunne dekt store deler av bevilgningsbehovet til avlingsskade-ordningen, inkludert for husdyrproduksjonen (Lilleborge, 2018). Det tas høyde for at dette ikke er så svart-hvitt som det fremstilles her, men samtidig er det slike debatter som ikke kommer lenger enn til medier som leses av bønder. Dette er den typen tema som burde belyses for allmennheten, fordi det nyanserer bildet av hvilken situasjon bøndene står i. På mange måter skyver dette situasjonen fra at det er skattebetalerne som må kausjonere ut landbruket, til at det i stor grad er bøndene som må dekke opp for skadene selv. Dette er viktig fordi medias fremstilling av situasjoner er det som i stor grad avgjør folks holdninger til landbruk og norske bønder.

Hvert år er det stor debatt rundt landbruksoppgjøret. Bøndene krever angivelig alt for mye, og staten er kun villig til å innfri en liten andel. Måten dette fremstilles på i media skaper gjerne et unyansert bilde, da saken alltid presenteres med pengesummer, heller enn

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

prosjekter. «Bøndene krever 1,45 milliarder!» høres dramatisk ut, men dersom det derimot ses på reell lønnsøkning, blir saken en annen. Dette var tallet bøndene la frem i 2017, da statens motsvar lød på 410 millioner, altså 1,4 milliarder under etterspørsel. Dette skaper problemer for bøndenes tiltro til staten, samtidig som den vanlige mannen i gata generelt virker å være skeptisk til bøndene, da det gjennom bruk av tall oppleves som de stiller urealistiske krav, samtidig som det ofte fremstilles som om dette er penger som kun er subsidier. Realiteten kommer først frem dersom man begynner å se på dataene som legges til grunn, og dersom dette sammenlignes med arbeidsmarkedet for øvrig.

I det som ble lagt frem som forslag for det som skulle kunne ut i jordbruksavtalen for 2018, ble det lagt opp til en lønnsvekst på 2,5 % for norske bønder. Dette utgjør 8 500 kroner. Andre yrkesgrupper er derimot ventet å få en inntektsvekst på 3,1 %, eller 16 700 kroner. Ser man på de faktiske tallene skjuler det seg allerede en skjevfordeling her, da de 0,6 % som skiller utgjør tilnærmet dobbelt av det bøndene får ekstra.

Økonomi og arbeidsmengde

I løpet av de siste 100 årene har norsk økonomi hatt en eventyrlig utvikling, med en økning av BNP på over 3 100 %, hvilket utgjør en årlig økning på 3.3 %. Mens primærnæringen sto for en fjerdedel av BNP i 1910, utgjorde inntektene derfra i 2007 knapt halvannen prosent (Eika & Olsen, 2008). Den mest omfattende, og derfor nøyaktige rapporten på hva nordmenn bruker penger på, er gjennomført av Statistisk sentralbyrå (Statistisk sentralbyrå, 2015). Den sammenligner utviklingen fra 1982 til 2012, og viser at norske husholdninger har hatt en kraftig økning i kjøpekraft siden 1980-tallet. Nettopp nedgangen i matutgifter er den store indikatoren på dette: i 1982 brukte nordmenn i gjennomsnitt 20 % av sitt forbruk på å skaffe mat til huset, mens i underkant av 12 % gikk til mat i 2012. Dette var etter at oljeøkonomien begynte å virke (statistisk sentralbyrå, 2015). I kontrast til dette igjen brukte en gjennomsnittlig arbeiderfamilie på begynnelsen av 1900-tallet nærmere 60 % på mat (Søbye, 2000). I 2012 gikk hoveddelen av forbruket til henholdsvis bolig, lys og brensel (31 %) og transport (19 %). I tillegg lå utgifter til kultur og fritid på gjennomsnittlig 10 % av forbruket i 2012 (Statistisk sentralbyrå, 2015). Dette er et tankekors. Hva er det som gjør at det stadig er en debatt rundt matvarepriser samtidig som vi virker upåvirket av prisen vi må betale for å underholde oss selv? Bonden produserer varer vi alle er avhengige av, men opplever ikke at egen inntekt er reflektert i konsumentprisene.

I september 2018 lå basisprisen bonden får utbetalt fra TINE for en liter melk på 4,49 kroner (TINE, 2018). Melkeprisen i butikk fluktuerer, men ligger på rundt 19 kroner literen.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Her er det altså en diskrepans mellom hva bonden får, og hva forbrukeren må betale. Det er vanskelig å tallfeste sammenligninger mellom prisen bonden får med hva forbrukeren må betale hva gjelder kjøtt, da bonden betales for hele slakt, mens kiloprisen til forbruker varierer stort ut fra hvilken del av dyret de kjøper. Poenget er at det er store summer som skiller bondens inntekt fra matvareprisene i butikk, og dette viser til at det er mange fordyrende mellomledd. Fra gård til butikk skal det transporteres i flere omganger, det skal behandles, foredles og pakkes, det går med emballasje, og det skal omsettes på markedet. Det er sånn sett forståelig at det skjer mye med produktets verdi fra det forlater gården til det ender opp hos forbrukeren, men her foreligger det uoverensstemmelser. Bonden synes ofte at utbetalingen for produkt levert ikke reflekterer verdien og jobben som er nedlagt, mens forbrukeren synes matvarer koster for mye, og plasserer skylden hos bonden.

I 2007 var det var det rundt 50 000 bønder i Norge, hvilket var nærmere en tredjedel mindre enn i 1969 (Bjørkhaug & Blekesaune, 2008). Dette skyldes i stor grad det eksterne presset som ble lagt på norsk landbruk gjennom EU og WTO, internt press fra de liberale partiene, samt konsumentenes krav om bedre matkvalitet til lavere priser. Med et lavere nivå av subsidiering, i tillegg til økte krav, har bondens inntekt blitt redusert, og den viktigste faktoren for økt inntekt har vist seg å være arbeide utenfor gården. Innen 1980 var lønnsinntekter fra arbeid utenfor gården høyere enn inntekt fra gården på et gjennomsnittlig norsk gårdsbruk. Å gå fra fulltidsjobb på gården, til å begynne med «deltidslandbruk» har for mange vært nødvendig da gården ikke lenger gir høy nok omsetning (Bjørkhaug & Blekesaune, 2008).

Tall fra Statistisk sentralbyrå, utgitt av Utdanning.no viser at lav lønnsinntekt i landbruket er et faktum. Tallene viser at melke- og husdyrprodusenter i gjennomsnitt har en timelønn på 171 kroner, mens plante- og husdyrprodusenter har en gjennomsnittlig timelønn på 164 kroner. Dette høres jo i for seg overkommelig ut, men når man leser om statistikken, ser man at dette er basert på 37,5 times arbeidsuke. Ergo er dette tall som i virkeligheten ikke er representativt for bonden. Det er lite faktisk statistikk på hvor mange timer i uka gjennomsnittsbonden jobber, men basert på noen av de jeg har snakket med, anslår de rundt 60 timer i uka for en husdyrbonde. Kornbønder jobber mindre på gården, og har i større grad jobb utenfor, som statistisk sett vil ha høyere timelønn. Seksti timer i uka baseres på at det jobbes 9-10 timer på hverdagene, og noe mindre i helga. I en undersøkelse gjort av Agri Analyse for landbruksforsikring oppgir syv av ti bønder at de jobber mer enn 50 timer i uka, mens bare én av ti klarer seg med 39 timer eller mindre (Ledernett, 2017). I denne

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

undersøkelsen har bøndene oppgitt gjennomsnittlig arbeidstimer pr uke for hele året, i kombinasjon av arbeidet på gården samt eventuelle andre virksomheter (Ledernett, 2017). Dersom det tas utgangspunkt i en mellomting mellom at syv av ti jobber over 50 timer i uka, og mine intervjuobjekters gjennomsnittsantagelse på 60 timer, virker 55 arbeidstimer i uka å være plausibelt for gjennomsnittsbonden. Tas det høyde for en antagelse om 55 timer, blir gjennomsnittslønna på 116 kroner timen¹. Som om ikke dette var dystert nok, er det i landbruket og forskjell på at gården har en inntekt, og at gården går med overskudd. I 2016 var det 30 % av gårdsbruk som ikke engang gikk i null etter at alle regninger var betalt (Statistisk sentralbyrå, 2018b). I tillegg er det her en skjevfordeling i kjønn, hvor 38 % av gårdsbrukene med kvinnelig hovedbruker ender uten positiv inntekt, mens det tilsvarende for menn er 29 %. Femtifire prosent tjener mellom en krone og 399 000, mens bare 17 % av brukerne har fra 400 000 og oppover i næringsinntekter. Dette forklarer i stor grad hvorfor bønder er avhengige av å ha jobb ved siden av, hvilket gjør dem til deltidsbønder. Gjennomsnittlig inntekt for gårdbrukere er 643 700 kroner, hvorav 269 300 kroner kommer fra lønnsinntekter utenfor gården, gjennomsnittlig 190 100 fra næringsinntekter fra gården, og 184 300 kommer fra annet, som pensjoner, andre næringsinntekter, kapitalinntekter og lignende. Gjennomsnittlig gjeld pr bruker ligger på 2 140 000 kroner (Statistisk sentralbyrå, 2018b).

I startfasen av dette prosjektet begynte jordbruksoppkjøret for 2019, og de vanlige debattene kom raskt på banen igjen. Det som først og fremst går igjen hvert år er ønsket om inntektsvekst for bøndene. En viktig sak i forbindelse med problemene tilknyttet en reell lønnsvekst for bønder generelt er overmetningen av markedet, særlig av sauekjøtt (Nortura SA, 2017). Dette er kanskje det mest fremtredende problemet med subsidieringsordningene som fremsettes som tiltak: i 2016 var det mangel på fårekjøtt, og det ble da satt inn ekstra subsidieordninger for å stimulere til økt produksjon. Men i det dette ble en tilskuddsordning alle sauebønder benyttet seg av, skjedde det en flooding av markedet, og prisene falt. Dermed fikk dette negative ringvirkninger for drifta, fordi bonden enten må slakte til spotpris, eller la sauene gå hjemme i påvente, eller heller et håp om, at prisene skal stige igjen. Dette er både kostbart med tanke på ekstra fôr og jobb, men i tillegg blir sauene fort i en ugunstig alder og form. Dette er et godt politisk eksempel, fordi det er bøndene selv som får skylda. Men hvor ligger egentlig ansvaret, når norsk landbruk faktisk er et marked som har så mange

¹ Månedslønn for melke- og husdyrprodusent: 27 780 kr. $55 \cdot 52 = 2\,860$ arbeidstimer i året. Delt på 12 gir dette 238 arbeidstimer i måneden. $27\,780$ delt på 238 gir en timelønn på 116 kr.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

reguleringer og restriksjoner? Statens forhandlingsutvalg fokuserer i stor grad på at det er jordbrukets eget ansvar (Statens forhandlingsutvalg, 2018). De negative virkningene er fortsatt merkbare over ett år senere, med fortsatt fulle reservelagre. Samtidig går debatten om subsidieordningen dermed ble utdelt på måfå i den grad at det var politikken feil, samtidig som det er gjort et poeng ut av at markedskreftene selv må stimulere til økt salg også utenfor sesongen. For det er et statistisk faktum at nordmenn ikke spiser mye får. Det er stort sett forbeholdt fårrikålen i høstsesongen, pinnekjøtt i jula, og påskelammet. Dette gjør at slakteprisene er sterkest nettopp i forbindelse med disse «sesongene», og det gjenspeiles i hvordan sauebønder legger opp drifta si.

Med et slikt bilde blir det forståelig hvorfor drivkraften bak å være bonde må være noe annet enn økonomi, samt at det blir en livsstil, og ikke bare en jobb. Dette samsvarer med en kvantitativ studie gjort på motivasjonsfaktorer innen norsk landbruk, hvor funnene viser at sosiale motivasjonsfaktorer er like viktige som de økonomiske (Vik & Mcelwee, 2011). De fant at bønder som jobber ved siden av gårdsdriften er minst like motivert av muligheten til å fortsette og kunne bo på gården, samt for å møte nye mennesker, som de er av behovet for tilleggsinntekt (Vik & Mcelwee, 2011).

Betydningen av norsk landbruk

Det som tidligere var Nord-Trøndelag, nå Trøndelag, er det fylket som henter den største andelen av verdiskaping fra jordbruket enn noe annet fylke i landet. Mens Nord-Trøndelag før sammenslåingen med Sør-Trøndelag sto for bare tre prosent av landets befolkning, sto de for hele elleve prosent av total norsk matproduksjon. Landbruket er dermed fylkesdelens største og viktigste næring, hvor hvert femte årsverk utføres i, eller i tilknytning til landbruket (Norges Bondelag, udatert).

Over 100 000 mennesker har arbeid i forbindelse med jordbruk i Norge pr august 2017. Rundt 49 000 jobbet innen landbruk som primærnæring, mens tilsvarende var sysselsatt innen matindustrien. Dersom det regnes med transport- og leverandørindustrien knyttet til jordbruk, var sysselsettingseffekten til jordbruket på 128 000 arbeidsplasser. Dette er viktige tall å ta med seg fordi det viser viktigheten av norsk landbruk utover hver enkelt gårdsenhet, men reflekterer den øvrige samfunnsnytt som mange antageligvis ikke tenker på (Norsk Landbrukssamvirke, 2017).

Det er ikke bare økonomi og arbeidsplasser som gjør norsk landbruk viktig, men og bevaringen av biologisk mangfold, og andre ting man ikke intuitivt tenker på i det daglige.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Det norske kulturlandskapet er noe særegent, og noe mange turister kommer for å se. Kulturlandskap er landskap der både natur, kultur, historie, samt dagens aktiviteter og mennesker inngår (Miljødirektoratet, 2013). Landbruket bidrar i stor grad til dette både gjennom høstningslandskapet i utmark, og dyrkningslandskapet i innmark. Men i dag er mange kulturlandskap og naturtyper i ferd med å forsvinne, først og fremst fordi jordbruket endrer seg dramatisk. Gjengroing er en stor trussel mot mangfoldet i naturlandskapet (Miljødirektoratet, 2013).

Metode

Design av studie og utvalg

Problemstillingen for oppgaven er altså hvilke faktorer som påvirker bønders motivasjon til å drive landbruk i Norge, undersøkt gjennom en kvalitativ studie. Ettersom det er et klart forskningsspørsmål som ønskes besvart er en utforskende metode (exploratory research) det foretrukne. Av den grunn at studien allerede vet hva som ønskes besvart, bygges intervjuene opp på en måte som søker svar på problemstillingen, og analysen av data vil således søke det som omhandler besvarelser av denne, både positivt og negativt. Dette gir en klar rettesnor for design og utføring av selve forskningen. Tematisk analyse er en analysemetode som ser på hva som sies, fremfor hvordan det sies (Howitt, 2013a). Denne metoden er kritisert for å være for enkel, og for lite krevende av forskeren. Ikke desto mindre fremkom dette som den foretrukne måten å analysere dataene fra denne studien på. Målet er å identifisere motivasjonsfaktorer bøndene har rundt det å drive landbruk, og gjennom tematisk analyse kan disse kartlegges. I tillegg er dette en metode som kan gi en pekepinn på hvor veien burde gå for videre forskning da hvert tema åpner opp for en dypere gransking.

Etter å ha valgt problemstilling og metode for studiet, ble det utviklet et semistrukturert spørreskjema. Ønsket var at det skulle danne grunnlaget for en samtale om gården og dens eiers historie, og det fokuserer derfor på nåværende eiers barndom, og hvordan gården ble drevet av tidligere eier. Overtagelsesprosessen og tanker rundt denne var viktig å fange opp for å se på opprinnelig motivasjon, for så å snakke om nåværende drift, og hva som motiverer i hverdagen. Det forelå en antagelse om at motivasjon og kan måles sett ut fra bondens tanker om fremtiden, så dette ble det samtalt om, samt en del generelle spørsmål om dagens situasjon i landbruket, og hvordan dette spiller inn. Intervjuguiden ble og utformet til å stille konkrete spørsmål om motivasjon. Se Vedlegg 1 for fullstendig intervjuguide.

Deltagerne i denne studien er et utvalg bønder fra Trøndelag og Østlandet. Av de ni intervjuene som har blitt gjennomført har syv vært med menn, ett med en kvinne, og ett med et ektepar som ville intervjues sammen. Den store geografiske spredningen anses som en styrke både med tanke på eventuell variasjon i informasjon, men også på geografi, situasjon og anonymitet. Som følge av at det dreier seg om kvalitative intervjuer, er det vanskeligere å sikre fullstendig anonymitet der det fortelles personlige historier, og i forbindelse med en bestemt gårdsdrift. Forskeren mener likevel dette er tatt høyde for nettopp gjennom den store geografiske spredningen, samt noen enkle tiltak i fremstillingen av demografisk informasjon, hvor det ikke oppgis eksakt alder eller bosted. Utvelgelsen av informanter har foregått på

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

noen forskjellige måter. Det har i noen tilfeller vært venner innen landbruket som har vervet folk de kjenner, ofte familie, men som ikke kjenner meg. I tillegg har jeg kontaktet gårdbrukere som har vært i media i forbindelse med drifta si på en eller annen måte. Før jeg har tatt kontakt har jeg sjekket de opp på proff.no med navn for å sjekke at de driver med den type drift jeg er ute etter. Dette innebærer at gården er registrert som enkeltmannsforetak ettersom jeg har ekskludert samdrifter, og det har vært en måte å få riktig kontaktinformasjon på. Til dels har snøballmetoden blitt benyttet, ved at de jeg snakket med har henvist meg videre til andre de tenkte kunne være relevante. Kontakten har hovedsakelig foregått over epost. Eposten som ble sendt for å initiere kontakt er vedlagt som Vedlegg 2. Hva gjelder antallet intervjuer ble dette begrenset av tidsrammen rundt hovedoppgaven.

I første omgang ble det tenkt at det skulle være et kriterium at respondentene skulle ha sin hovedinntekt fra gården, hvilket ifølge Bjørkhaug og Blekesaune (2008) har blitt unntaket heller enn reglen. Dette viste seg etter hvert vanskelig, da disse personene var vanskelige å finne, samt at det kunne variere fra år til år. Etter en ny vurdering ble det derfor satt som nytt kriterium at gårdsdriften oppleves som hovedarbeidsplass, altså der det blir lagt ned flest arbeidstimer, uavhengig av avkastning. Dessverre har det vært vanskelig å få til en kjønnsbalanse, men det reflekterer virkeligheten til norsk landbruk. Spredning i alder er i større grad oppnådd, da den yngste er i midten av 20-åra, og den eldste i 60-åra.

Tabell 1. Tallene 1-9 indikerer rekkefølgen på intervjuene, og er foretatt med den som regner seg selv som hovedbruker av gården.

Hvor?	Trøndelag	Østlandet
Når?	Mai og juni	juli
Hvem?	4 menn, ett ektepar	1 kvinne, 3 menn
Hva?	1) Gris og korn 2) Storfe 3) Kjøtt- og melkeproduksjon 4) Storfe og korn 5) Sau og noe egg og potet	6) Fjærkre 7) Sau 8) Storfe og korn 9) Storfe

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Gjennomføring/prosedyre

Av hensyn til at denne oppgaven bygger på kvalitative intervjuer, har det vært ønskelig i så stor grad som mulig å foreta intervjuer ansikt til ansikt. Når informanter har blitt kontaktet, har jeg derfor forespurt om jeg kan få komme hjem til de for en samtale. Det har da blitt foretatt semistrukturerte intervjuer som samtaler, med taleopptager. To av intervjuene har av praktiske årsaker blitt gjennomført over telefon. Det har da blitt brukt høyttaler og lydopptak, samt høy grad av notering for å sikre kvalitet. Resultatene av dette har blitt tilfredsstillende, samtidig som det har vært givende å få besøke og se de gårdene det er snakk om. Dersom det skulle bli ønskelig å replikere denne studien, ligger intervjuguiden som har blitt lagt til grunn som Vedlegg 1. Merk at denne har fungert mer som en veiledning enn som en liste med uttømmende spørsmål som har blitt gjennomgått.

Prosedyren har vært å kontakte aktuelle informanter. Det krevde langt flere kontaktforsøk enn det ble intervjuer, hvilket ikke var uventet. Dette har i stor grad skyldtes at det ikke har vært mulig å finne et tidspunkt, eller at logistikk har gjort det vanskelig å møte opp. Av denne grunn har det også blitt gjennomført to telefonintervjuer. Andre har unnlatt å svare på henvendelser eller takket nei, hvilket har bidratt til tidsbruk. Det har blitt etterstrebet å transkribere intervjuene samme dag som de fant sted, eller senest neste dag de gangene det ikke har latt seg gjøre samme dag. Dette fordi jeg som ny forsker vil sikre meg å huske inntrykkene jeg har fått underveis mens jeg transkriberer. Det har medført intense perioder med mye arbeid, men har gjort meg fortrolig med dataen.

Personvern og forskningsetikk

Det ble i forkant av prosjektoppstart, etter utforming av prosjektplan, søkt Norsk senter for forskningsdata (NSD) om godkjenning. Godkjenning forelå 6.april 2018. Ettersom det ikke samles inn helseopplysninger, ble det avklart at det ikke var nødvendig å søke Regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK). Etter mal fra NSD ble det utformet et samtykkeskjema til informantene. Dette utgjør Vedlegg 3. Tatt i betraktning at det ikke har vært ønskelig å samle inn direkte personopplysninger, fikk informantene beholde disse som informasjonsskriv fremfor å samle de inn med underskrifter, og samtykke til å delta i studien er derfor å regne som muntlig.

Transkribering og analyse av data

Det første steget i analyseprosessen har vært transkriberingen. Det har ikke vært nødvendig med en Jefferson-stil transkribering, da målet er å forstå hva som motiverer

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

bøndene, og dermed hva som sies fremfor hvordan det sies. Som en følge av at jeg har vært både forsker og transkribent, har dataen vært velkjent før selve analysen begynte, hvilket har vært et viktig steg i å bli kjent med den. Transkriberingen har vært den største, mest tidkrevende delen av prosjektet. Etter å ha transkribert alle intervjuene ble de skrevet ut, før jeg gikk i gang med markeringstusjer i forskjellige farger, penn og notatblokk. Det sentrale arbeidet var å fange opp motiverende og demotiverende faktorer ved det å drive landbruk. Det ble begynt på det første intervjuet, hvor forskjellige temaer ble markert i forskjellige farger, og der de samme gikk igjen, med samme tusj. For hver nye tema ble det skrevet ned en tentativ tematittel. Dette ble gjort på alle transkripsjonene. Det tok litt tid å sette seg inn i «rett tankesett», hvilket ble tydelig ved at det ble langt flere temaer i de siste intervjuene. Derfor ble transkripsjonene gått over på nytt. Etter å ha et stort antall temaer på blokka, begynte jeg å se på sammenhenger mellom disse, og noen ble underkategorier under tilsynelatende større temaer, mens andre ikke var direkte relevante for forskningsspørsmålet, for eksempel detaljer rundt drifta. Deretter ble det opprettet et nytt dokument på datamaskinen, hvor alle temaene som var identifisert ble skrevet inn, og det ble klipt og limt relevante utdrag/sitater under hvert av disse. På denne måten lot det seg gjøre å fysisk telle opp hvor hurtig forekommende et tema er, og hvor fremtredende det er. Disse er oppsummert i tabeller, vedlagt i Vedlegg 4, og blir mer grundig gjennomgått med direkte sitater, samt diskusjon.

Reliabilitet og validitet

Reliabilitetsbegrepet sier noe om hvor pålitelige og konsistente resultatene er, sett gjennom fraværet av målefeil. Howitt (2013b) diskuterer i sin bok en del kriterier som anvendes til denne oppgaven. Et viktig mål er om analysen passer dataene (Howitt, 2013b). Fordi tematisk analyse drives av dataene, burde ikke dette være noe problem i denne studien, så lenge jeg som forsker klarer å benytte meg av dataen på en best mulig måte. Intern reliabilitet ser på om forskeren tolker det som blir sagt, på den måten det er intendert. Dette oppnås til eksempel ved at to forskere ser på det samme datamaterialet uavhengig av hverandre, for så å sammenligne om materialet forstås på samme måte. Denne inter-rater reliabiliteten har ikke blitt testet under denne studien, av mangel på den typen ressurser, i lys av at dette er en selvstendig hovedoppgave. Dermed må det foretas en vurdering av reliabiliteten til verktøyene som er benyttet, hvilket i dette tilfellet er både den semistrukturerte intervjuguiden og meg som intervjuer og transkribent. Dette hentes frem igjen i diskusjonsdelen. For at et måleinstrument skal være valid, må det først være reliabelt (Field, 2013). Den generelle definisjonen på validitet er i hvilken grad et måleinstrument

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

måler det det er ment å måle, og innen kvalitativ forskning ses det særlig på ekstern validitet og økologisk validitet. Økologisk validitet ser på hvorvidt en studie fanger opp virkeligheten. Dette kan ikke måles statistisk, men er en subjektiv vurdering. Ekstern validitet ser på i hvilken grad resultatene fra en studie kan generaliseres til andre situasjoner (Howitt, 2013b).

En måte å sjekke validiteten til disse resultatene, ville være å gjenta studiet på et randomisert utvalg. Eventuelt å sammenligne med resultatene til andre som kunne vært relevante som respondenter, og få tilbakemeldinger på om de kjenner seg igjen. Ettersom antallet respondenter er så lite, lar det seg ikke gjøre å generalisere resultatene på alle bønder i Norge, men det legges til grunn at alle respondentene har svart ærlig og sagt hva de mener, så i den grad mine tolkninger som forsker stemmer, vil resultatene fra denne undersøkelsen være representativt for hvordan en del bønder opplever sin arbeidssituasjon. Sommeren 2018 har som tidligere beskrevet gått ned i historien som den tørreste og varmeste så lenge det finnes tall og statistikk på dette (Sandberg, 2018). For bøndene står denne derfor igjen som «den verste i manns minne». Mens det lenge var snakk om at ingen hadde opplevd lignende siden sommeren i 1947, ville det etter hvert vise seg at denne faktisk skulle bli mer katastrofal. Implikasjonene dette har hatt for min forskning, viste seg etter hvert å bli prekær. Intervjuene ble derfor enda mer todelt enn hva jeg kunne planlegge for; ikke bare ble intervjuene i Trøndelag gjennomført før noen visste hvor ille ting skulle bli, men tørken hadde heller ikke rammet fullt så hardt som på Østlandet.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Resultater

Som en følge av dataanalysen, ble en rekke faktorer identifisert, både positive og negative. Disse er oppsummert i to tabeller under Vedlegg 4. Hvordan disse ble identifisert er gjennomgått i metoddelen, og her gjøres et forsøk på en dynamisk fremstilling av hvordan de spiller inn på hverandre. Av de positive faktorene står familieinteresser, å være sin egen sjef, å skape noe, tradisjon, idealisme og dyrevelferd igjen som de viktigste faktorene som bidrar til motivasjonen til å drive landbruk i Norge. Blant demotiverende faktorer er hovedtemaene økonomi, folks holdninger, det ukontrollerbare/å være prisgitt vær og klima, arbeidstider/lite ferie og ustabilitet i hverdagen.

Det første store temaet er **familieinteresser**. Her har informantene i stor grad snakket om tanker rundt det å skulle holde gården i familien som en del av videreføring av både historie, slekt og arv. Gården er for mange et naturlig samlingspunkt, hvor det fremdeles ofte bor flere generasjoner samlet rundt et gårdstun. Det kan bety gratis barnevakt, samtidig som barn får vokse opp tett på sine besteforeldre, med stor tumleplass i landlige omgivelser. Dette er noe flere av respondentene snakket om som de beste minnene fra egen barndom, og at det er noe de selv og ønsker for sine barn. I tillegg til barnepass er det for de som har kårbolig på gården også vanlig at foreldrene bidrar i drifta, og at dette har opplevdes særlig viktig i overtagelsesprosessen, som en ekstra trygghet og tilgang på kunnskap. Samtidig oppleves det til tider utfordrende at det kan bli litt vel mye innblanding og misnøye fra den tidligere bonden når ting gjøres annerledes, eller når endringer innføres.

«Som liten gikk jeg alltid rett til bestemor etter skolen, da fikk jeg alltid middag eller noe godt. Pappa og bestefar var oftest ute og jobbet, mamma var på jobb, mens jeg og bestemor satt og spilte kort eller tok oppvasken. Hun var en av mine beste venner.»

«Unga går rett til besteforeldra etter skolen, så spiser vi et mellommåltid sammen der før vi spiser middag hjemme for oss selv når kona kommer hjem. Det er skikkelig luksus å fortsatt ha en mor som lager mat til meg! ... Barna virker veldig fornøyde med ordningen, en stund var de særlig opptatte av at vennene var misunnelige for at de slapp å gå på SFO.»

Det neste store temaet under motivasjonsfaktorer er å være sin **egen sjef**. Her går det mye i det å legge opp og styre hverdagen selv. Det å kunne utforme den driften man selv interesserer seg og brenner mest for, for så å kunne bruke egne evner og erfaringer til å kunne drive best mulig, er gjennomgående en viktig motivasjonsfaktor. En av informantene fortalte om hvordan han i starten av ny jobb hadde havnet litt på kant med sjefen fordi han forsøkte å

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

gjøre arbeidsoppgavene på den måten og i den rekkefølgen han selv mente var best, men sjefen var ikke fornøyd med at han ikke fulgte instruksjoner. Dette hadde først og fremst medført en ubehagelig følelse av å bli tvilt på ferdighetene til, da informanten var vant med å være eksperten på det han drev med, uten å bli stilt spørsmålsteget ved. «Egen sjef» er et av temaene som er dynamisk med demotiverende faktorer. For som selvstendig næringsdrivende er man samtidig den eneste ansvarlige. Det er ikke bare å ringe inn syk eller avspasere, da dyra og deres behov alltid må komme i første rekke. I tillegg kommer de psykiske påkjenningene ved ansvarsbyrden som medfølger, og her rapporteres det i størst grad rundt økonomiske bekymringer. Økonomi virker å gjennomsyre tanker rundt landbruk og egen drift. Det er tilsynelatende en høy motsatt korrelasjon mellom økonomi og bekymring: jo mindre økonomiske bekymringer, jo mer positive er man til eget yrke. Da kan man og i større grad leie inn hjelp, hvilket reduserer arbeidspresset på en selv, og frigir tid til ferie, forfalte oppgaver, eller bare litt ekstra søvn. Det rapporteres derimot at når økonomien er dårlig, er bekymringen en høy belastning. Dette medfører langt mer stress og tankekjør, og går fort utover både drifts- og privatøkonomi. Det medfører at det må prioriteres i høy grad, og mange velger da bort avløser og sesonghjelp, hvilket igjen øker presset på alt man må rekke selv. Det blir da fort en ond sirkel hvor man blir gående i ensomhet med store bekymringer, samtidig som det tærer både psykisk og fysisk. Økonomien i landbruket virker ikke i seg selv å være hverken en motiverende eller demotiverende faktor, men betyr likevel for mange alt eller ingenting: man kan være så motivert man bare vil, men dersom det ikke går rundt, lar det seg ikke gjøre og drive, og det vil til slutt kunne føre til tvangssalg.

Et annet aspekt ved det å være sin egen sjef, er at dette bare er sant inntil et visst punkt. Norsk landbruk er underlagt en rekke reguleringer, både på nasjonalt og internasjonalt plan. Som medlem av EØS må Norge føye seg etter deres regelverk, og det politiske spillet dette fører til. Dette innebærer både konsesjoner for selve driften, men legger og sterke føringer for inntekt gjennom toll, import- og eksportlover, markedsreguleringer og de varierende prisene dette medfører. For noen betyr slike endringer i regelverk at hele driftsformen må legges om, som for eksempel at båsfjøs skal utfases og at alle storfe skal over på løsdrift (Landbruks- og matdepartementet, 2004). Slike nye regelverk fører til at man må ta en ny vurdering på hvordan man anser seg selv rustet for fremtidens landbruk: er det en kostnad man er villig og i stand til å ta, eller er det et insentiv til å gi seg? I dagens Norge ser man særlig at det favoriseres i retning industrilandbruk, hvor man må utvide skal man klare å henge med på lønnsomheten. Her har staten selv lagt opp til en politikk som tilsier færre, men

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

større bruk, og det faktum at de «svakeste», da særlig de som ikke vil være i stand til å tilegne seg mer arealer, blir tvunget til å legge ned. Igjen viser dette at stå på-vilje i seg selv ikke nødvendigvis er nok, men man må ha den økonomiske evnen til å fortsette. Det rapporteres som belastende at så mange kollegaer legger ned, og at man selv blir marginalisert. Ved å bli eneste bonde igjen i bygda, opplever mange at de mister det kollegiale, og den tilhørende sosiale støtten. Samtidig er det positivt at større arealer frigis, slik at man kan tilegne seg mer jord for enklere og/eller utvidet drift.

Tre store temaer som går igjen, som jeg har valgt å skille i fremstillingen i tabell, men som likevel samspiller i stor grad er det å **skape noe, tradisjon og idealisme**. Det som gjenspeiles her, er hvor meningsfylt opprettholdelsen av norsk landbruk oppleves, til tross for at ingen av mine respondenter opplever at det foreligger en økonomisk motivasjon. Det ser ut til å være en konsensus om at dette er en av de tingene som noen bare må ta ansvaret for, eller så vil det forsvinne. Det å holde et kulturlandskap i hevd, og å være den norske folkesjela, er noe de gleder seg over, til tross for at de ikke opplever at det verdsettes nok.

Et siste stort tema som oppleves som direkte motiverende er **dyrevelferd**. Å drive med dyr rapporteres å være en stor glede i hverdagen, og bidrar til mindre ensomhet. Samtidig tilføyer det en ekstra dimensjon av mening, da man jobber med noen som er avhengige av deg.

«Det er jo litt som å jobbe i barnehage eller på sykehjem. De krever mat, oppmerksomhet og pleie, og de står og roper etter deg når de vet det nærmer seg fjøstid. Det er jo en god følelse å vite at du er satt pris på, selv om de bare vil unngå melkespreng og få tilfredsstilt sulten sin».

Å ha dyr er samtidig kanskje den største belastningen, fordi det er nettopp denne avhengigheten som gjør at rutinen ikke kan avvikes, men man må stille i fjøset minst to ganger om dagen, uavhengig av hva annet som måtte foregå. Tidsbruken og fastlåstheten er det som taler sterkest imot dyrehold, men de positive faktorene veier tyngst blant mine respondenter. Det å vite hvor maten kommer fra er noe det virker å være enighet blant norske bønder om at er viktig. Det å i tillegg vite at dyrene har levd et godt liv, og blitt tatt hånd om best mulig gir et ekstra insentiv til å tro på at det man gjør er viktig. Bonden har da gjort sitt ytterste for velferd, fordi velferd betyr kvalitet. I tillegg vet man at Norge er det landet i verden med lavest bruk av antibiotika, hvilket i neste omgang gjør at det nærmest ikke foreligger problematikk rundt antibiotikaresistens i norske besetninger.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

«Som kjøttprodusent får man føle på hvor i vinden det er å være vegetarianer, og jeg respekterer så absolutt at man som utenforstående synes synd på dyr som produksjonsenheter. Og jeg er jo ikke helt kynisk heller, jeg synes ofte det er trist å ta valget om hvilke dyr som skal sendes til slakt, og faktisk levere de. Vi styrer jo over liv og død, og jeg er veldig glad i dyra mine. Men nettopp det at jeg vet at jeg har gjort mitt ytterste for å gi de gode liv, hvor de har hatt det behagelig og blitt behandlet med respekt, gjør at jeg spiser de med god samvittighet. De har oppfylt sin mening i livet, på samme måte som måten jeg behandler de på, er blitt meninga med mitt liv. Alternativet hadde vært at de ikke hadde levd i første omgang, og jeg synes ikke det hadde vært noe bedre.»

«Når oxen kommer bort for å bli klødd i panna, eller du ser livsgleden når kvigene slippes på beite om våren, da vet du at det er verdt det. Dyra gir mye trivsel i hverdagen, og jeg snakker med dem, alle som en.»

En ren opptelling av faktorer viser dessverre at de demotiverende faktorene er flere enn de motiverende. Likevel er dette bønder som i all hovedsak ikke ønsker annet enn å fortsette å drive som de gjør, og dermed må opplevelsen av de positive faktorene være mye sterkere enn de negative, til tross for at de er undertallige. Med knapp margin er det ting som oppleves som ukontrollerbare faktorer i driften som telles flest ganger som demotiverende faktorer, og det viser godt håpløsheten i det å stadig gjøre sitt beste, mens det ikke alltid er nok for å lykkes. Med den ekstremt snørike vinteren som innledet 2018, med den påfølgende flommen da all snøen smeltet på rekordtid, før det tørket opp like fort, og holdt seg tørt de neste tre månedene, har klimaet rettferdiggjort denne iboende frykten hos bøndene.

Demotiverende faktorer som mine respondenter opplever rundt gårdsdrift kan grovt deles inn i konkrete faktorer, og eventuelle hendelser. Slike faktorer innebærer vanskeligheter rundt økonomi, ved presset rundt å investere, samtidig som avkastningen er lav. Annet er folks holdninger, hvorpå de føler seg uglesett og ikke satt pris på. Det er og et politisk spill rundt landbruk, som skaper mye usikkerhet i hverdagen, og dette bidrar sammen med arbeidsbelastning og andre utfordringer til ekstra urolighet, press og stress. Mange opplever stadig å være fysisk og psykisk slitne, uten at de kan ta seg fri eller sykedager til å innhente seg igjen. Denne mangelen på tid til annet enn jobb fører og til en opplevelse av at man går glipp av mye, særlig sosiale aktiviteter som ofte legges til midt i fjøsstellet. Det er en rekke hendelser som meldes om at vil ha stor negativ innvirkning på motivasjonen. Ekstraordinært vær som flom, tørke, eller bare lange perioder med regn, personlige kriser som dødsfall eller sykdom i nær familie, krise på gården, som brann eller alvorlig sykdom blant dyra er noe av

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

det som rammer drifta direkte. I tillegg kommer politiske hendelser, som sanksjoner eller endringer i rammevilkår, negative utfall i jordbruksoppgjøret, og fremtidige mulige utfordringer, som endringer i lovverk rundt utforming av drift, eller hvis Norge skulle bli medlem i EU. De siste årene har det og opplevdes ekstra tungt når naboer og kollegaer slutter, og produksjons- og foredlingsentraler flytter, og bøndene dermed blir mer marginalisert.

Det økonomiske aspektet i dette yrket er ikke til å komme unna, hvilket ikke er særlig overraskende. Det er et tema som har blitt tatt opp uoppfordret under alle intervjuene, og av samtlige i negativ forstand. Ikke fordi den alltid er dårlig, men det virker å være opplevd som et av de største usikkerhetsmomentene, og dermed det det er tilknyttet mest stress til. Flere er åpne på at de sliter med å få det til å gå rundt økonomisk, mens for andre er det mer stresset rundt hvor store summer som er i spill, og hvor tilsvarende store konsekvenser det får dersom noe går galt. Det har blitt nevnt at det definitivt finnes potensiale for god avkastning for en del bønder, men det er her størrelse og stabilitet i bruket kommer inn. Mens det for melke-, egg- og kjøttprodusenter vil være en relativ stabilitet i inntekt ut fra jordbruksoppgjøret, vil dette i langt større grad svinge særlig blant frukt- og grønt-produsenter. Dette er produsenter jeg har ekskludert fra denne studien, men er en gruppe det vil være interessant å forske mer på i forbindelse med økonomisk insentiv innen landbruk.

Usikkerheten rundt økonomi er uavhengig av utfallet av årets sesong, vist i et sitat hentet fra et av intervjuene i Trøndelag i mai:

«På et gjennomsnittlig år så går vi greit i pluss. Kona jobber i en 80 % stilling utenfor gården, og med hennes inntekt, pluss gårdsinntekta, så synes jeg vi lever greit, jeg. Men det er jo klart at man ser det at mens vi alltid vet hva vi kan forvente fra lønnsjekkene hennes [kona], så vet vi aldri helt hva vi kan ta ut fra gården. Det er jo selvfølgelig et eget regnskap og kontoer for drifta, men det blir jo veldig sammensveisa mellom penga derfra og det private. Noen ganger tar vi ut penger som vi bruker på oss selv, men ofte må vi sette penger fra det private inn i gården igjen. Så det er ingen fast inntekt, det er jo ikke det. Vi ser jo på nettoen og bruttoen hvordan det har gått. Er det noe til overs, går det fort til en ekstra investering i drifta. Frykten er jo at det skal skje store uforutsette ting som krever mye penger på en gang, for det er vanskelig å legge seg opp penger i bakhånd.»

Han virket veldig fornøyd med den relative stabiliteten i den driftstypen de har. Han rapporterte blant annet å ikke ha noe fast innleid arbeidskraft, kun ved ekstraordinære behov, og opplever at dette sparer han for store utgifter. Til sammenligning er det en av bøndene på Østlandet som driver med tilsvarende, men i desto større skala. Han fortalte at de har innleid

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

arbeidskraft i sommersesongen som tar seg av dyra, hjelper med onnene, og vedlikehold på gården. Dette gjør at bonden kan fokusere på kornet og fôr høsting, samt arbeidsoppgaver som krever flere personer. En fellesfaktor for alle de som har oppdrett av storfe og sau er at det er mindre å gjøre med dyreholdet på sommeren, da de fleste har dyrene på skogen, eller i det minste på beite. Dette frigir den tiden som til vanlig går med på fôring og rengjøring i fjøset. Derimot er dette tiden for fôrproduksjon, en del vedlikehold, samt at man av ulike grunner stort sett alltid vil ha en del dyr igjen på fjøset, enten grunnet kjønn (kjønnsmodne, ukastrerte hanndyr kan ikke slippes til skogs) eller sykdom/skader. For bønder med melkekyr, fjærkre eller griser vil det i større grad være de samme arbeidsoppgavene året rundt.

For Østlandsbøndene ble det tidlig i sesongen klart at 2018 kom til å koste dyrt.

«I mai var vi veldig glade for finværet fordi våronna gikk som en drøm; jeg tror aldri vi har vært så tidlig ferdige som i år. Men nå har vi jammen fått smake på for mye av det gode og; alt vi har av åkre ser helt miserable ut, og kommer det ikke noe regn snart så blir det lite mat både for dyra og for oss til vinteren ...»

Han kunne fortelle at de allerede hadde bestemt seg for å bruke egne kornavlinger til grovfôr istedenfor å levere kornet, så de var glade for at regjeringen hadde meldt om at det ville bli utbetalt avlingsskadeerstatning på et såpass tidlig tidspunkt, mens alt annet av krisepakker fremdeles var uvisst. Til tross for at bønder med kombinert produksjon med korn dermed stilte sterkere enn andre i år, var det fortsatt mye fortvilelse. Avlingssvikt virker å være det ultimate nederlag for landbruket, fordi det da ikke finnes andre alternativer enn nedslaktning eller å prøve å betale seg ut av det. Når jobben din handler om å få ting til å spire og gro, er det forståelig at det skaper frustrasjon når det ikke lar seg gjøre. At naturen gjør bøndene avhengige av at staten trår til, er med på å blåse liv i flammene under subsidiebålet.

Diskusjon

Ettersom utvalget respondenter er så lite, er det vanskelig å skulle generalisere funnene til den totale bondebestanden. Til tross for dårlig kjønnsfordeling, virker dette å reflektere riktighet ut fra allerede eksisterende statistikk. I denne delen av oppgaven vil det bli gått nærmere inn på hva som kjennetegner de gårdbrukerne jeg har intervjuet, og hva de identifiserer som sin egen motivasjon, hva som driver dem, og hva som oppleves negativt i hverdagen. Dette gjøres gjennom en oppsamling av faktorer, samt sitater av hva som har blitt sagt. Det har vært både fascinerende og opplysende å høre så dyptgående personlige historier, hvor det har blitt satt ansikt og personlighet til det som så langt har vært statistikk og generell informasjon gjennom litteraturstudien.

Fordelene og ulempene med å drive gårdsbruk står i kontrast til hverandre, men det er i samspill det avgjøres hvilken side som veier tyngst. Det virker tilsynelatende som at det å holde gården innad i familien er en sterk motivator til å ta over gården i første omgang, men det må også være ting ved selve drifta som virker tiltalende for at motivasjonene for å fortsette og drive skal være tilstedeværende. Av direkte personlige faktorer er det å mestre noe, og å bli ekspert på det du gjør en sterk motivator. Samtidig som man er sin egen sjef, og skaper noe ikke bare for seg selv, men som gagnar Norge. Mitt personlige inntrykk etter å ha jobbet med denne problemstillingen er at økonomi i landbruk er noe særegent: så lenge pengene er der, betyr de egentlig ikke stort, men har man ikke penger, betyr de alt. Dette er ment å gjenspeile at bønder ikke drives av økonomisk vinning, men at de likevel er helt avhengige av at gården gir avkastning for at de skal kunne fortsette å bo og drive den. En implikasjon for denne oppgaven er at det, sett fra sidelinjen, er vanskelig å se for seg hvorfor noen vil drive gård, særlig ettersom bøndene selv identifiserer så mye negativt. I teoridelen ble det fremsatt en teori om at noen valg blir tatt nærmest ubevisst: plutselig befinner man seg på en plass i livet, i en viss rolle uten at man helt kan sette fingeren på hvordan man havnet der. Dette fremstår som en plausibel forklaring på hvorfor noen blir bønder. Barn oppvokst på gård er gjerne en naturlig del av arbeidsstyrken fra tidlig alder, og interessen innprentes dermed på en naturlig måte, hvor den med odel nærmest kan bli oppdratt for overtagelse, uten at dette uttrykkes eksplisitt underveis. Dermed blir det for enkelte et naturlig yrkesvalg. Gjennom en slik yrkesrettet oppvekst får man og dyrket og utviklet ens evner tidlig, og mange mestrer komplekse oppgaver i tidlig alder. Dette antas å gi en mestringsfølelse som videre vil opprettholde motivasjonen til å drive landbruk.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Det finnes mange former for, og teorier rundt motivasjon. Likevel er det felles grunnleggende at det er en drivkraft som oppstår av enten indre eller ytre faktorer. I vesten er motivasjon i større grad individfokuset, og motivet for motivasjon er styrket selvfølelse, å oppnå mål, knytte seg til relasjoner, unngå kognitive konflikter og selvaktualisering. De skjemaene som ligger til grunn for selvet og vår oppfattelse av de rundt oss vil være styrende for atferden vår. Disse skjemaene kan enten motivere til utvikling, eller man kan kjempe for å opprettholde de allerede eksisterende, ved et behov for å være konsistent. Det foreligger ikke nok data til å trekke en slutning om det er en bestemt motivasjonsteori som viser hvorfor noen tar valget om å bli bonde. Men i en familie med sterke familiebånd, kan det tenkes at sosial identifisering og en motivasjon for å være konsistent er viktig. Dersom individet har et selvskjema som stemmer overens med kvalitetene rundt å være bonde, vil dette kunne predikere en intensjon om å bli bonde, så lenge dette skjemaet søker å opprettholde et stabilt selvkonsept. Dersom personen har en preferanse rundt bondelivet, og dette i tillegg støttes av forventninger fra de man er i relasjon til, vil dette være sterkt motiverende. I tillegg er det vesentlig at det foreligger en mestringstro og selvaktelse som tilsier at personen vil være i stand til å bli selvstendig næringsdrivende som gårdbruker, med alt det innebærer. En positiv holdning til norsk landbruk og opplevd kapasitet er og en del av motivasjonen både til å bli, og til å opprettholde yrkesstatusen som bonde.

«Jeg innser at noe av det som kan skape så stor avstand mellom bøndene og vanlige folk er at de ikke deler våre verdier. Det som motiverer meg til å holde på som jeg gjør bygger på det jeg mener er viktig for Norge og vår nasjonalfølelse. Det er jo forståelig at dersom andre ikke deler dette synet, vil de ikke synes at det vi gjør er viktig. Hadde jeg ikke trodd på det selv, hadde jeg vel og funnet meg noe annet å gjøre. Men det gjelder vel alle yrker. Man må tro på at man utgjør en forskjell, og det vil jo alltid føles bedre om man føler seg verdsatt.»

Dette sitatet fra en av informantene står igjen som en god forklaring på det hele denne oppgaven handler om. Diskrepansen i opplevelsen av hvorfor norsk landbruk er viktig er noe av det som skaper mest konflikt, både sosialt og politisk, hvor det i stor grad er to polariserte sider som ikke kommer til å enes, fordi begge parter mener de har rett. Har man adoptert en grunnleggende negativ holdning til noe, vil det være langt vanskeligere å skulle overbevise noen om det motsatte, da det skaper dissonans med de skjemaene man allerede har. Det koster oss mer å endre en holdning enn å opprettholde den originale, og det må dermed foreligge insentiv til å foreta en slik endring. Den beste kilden for å oppnå holdningsendring er en kompetent og tillitsvekkende kilde (Aronsen et al., 2014b). Dermed er det grunn til å anta at

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

media og politikere har mye makt når det gjelder befolkningens holdninger til landbruk, gjennom hvordan de fremstiller det i sine informasjonskanaler. En bonde som driver gård kommer ikke til å slutte å synes at det han eller hun gjør er viktig, for den dagen kommer ikke personen til å drive gård lenger. Skulle dagen komme hvor folk flest synes at norsk landbruk er uunnværlig, og dermed tilegner det en ny type verdi, vil de demotiverende faktorene reduseres sterkt. Motivasjonen vil likevel ikke nødvendigvis endre seg, fordi den allerede er grunnleggende i bonden, men motstanden vil da oppleves langt mindre.

I et av intervjuene ble det sagt at:

«Flere bruker Darwinismen og teorien om «den sterkestes rett» når de argumenterer mot oss i landbruket. At dersom vi ikke klarer oss uten subsidier er det ikke meningen at norsk landbruk skal overleve. Jeg skjønner tankegangen, men mener dette likevel blir helt feil. Vi har jo etablert et nesten gratis helsevesen for at flere skal overleve. Jeg tror ikke disse menneskene har tenkt gjennom konsekvensene av hvordan Norge hadde blitt dersom landbruket hadde dødd ut.»

At bondeyrket er både fysisk og psykisk tungt ble diskutert i hoveddelen, med støtte i litteraturen, og har vært et tema i flere intervjuer. Selv om HMS har blitt langt strengere med årene, er gjennomførelsen av disse kravene varierende blant bøndene, og «skal bare» er ofte gjennomgående. Det samme gjelder ergonomisk utførelse av arbeidsoppgaver. I samtale om hvorfor det har blitt sånn er det flere som etterlyser bedre opplæring i hva som er gode arbeidsteknikker i en så variert og fysisk hverdag. Med mange tunge løft, utallige timer traktorkjøring, å dra ut kalver eller bryte med lite samarbeidsvillige dyr kan tære på enhver kropp, og det er kanskje ikke så rart at vonde rygger og senebetennelser er en relativt vanlig del av hverdagen det og.

En annen informant uttaler:

«Vår generasjon kan vel egentlig ikke klage. I dag finnes det jo redskap og verktøy for det aller meste. Når pappa forteller historier om hvordan de brukte ukesvis i skogen på vinteren med sag, øks og hest, for å ta ut like mye tømmer som maskiner gjør på en dag nå, så er det ikke så rart at de føler seg litt satt ut av utviklingen. Bare det å måtte melke for hånd... Jeg har måtte gjøre det på en ku i ny og ne når kalven av ulike grunner ikke vil suge, og jeg må få i den råmelka, men det er slitsomt. Da tenker jeg på bestemor og bestefar som satt sammen to ganger om dagen og melka en fire-fem hver. ... Dette gjelder jo sikkert de fleste yrker, men det er et problem i ettertid at man føler seg så uovervinnelig som ung. Det er veldig lett å bare

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

gjøre ting der og da, men jeg skjønner jo nå at det er sånne ting som har slitt mest på kroppen.»

Subsidier har blitt nevnt av samtlige jeg har intervjuet, uten at det har vært et direkte spørsmål. Min tolkning er at dette reflekterer mye av dilemmaet gårdbrukerne føler på: det er ingen tvil om at de skulle ønske at det ikke hadde vært nødvendig å subsidiere landbruket, men da måtte det vært en bedre økonomi i spill. Dermed er de helt avhengige av denne ordningen, men de vet og at det er her de største misforståelsene er mellom bøndene og den øvrige befolkningen. Flere har snakket om at hadde det vært en bedre forståelse fra andre hva subsidiering faktisk er, ville det sannsynligvis ikke skapt så mye furore heller.

«For mange virker det rart at bønder kan slite økonomisk når vi tilsynelatende får så mye penger fra staten. Men sannheten for mange, og for min familie, er at vi har vært helt avhengige av en biinntekt. Er du enslig er du helt avhengige av å ha en jobb ved siden av gården, og ikke har du noen å støtte deg til. Vi klarer oss greit nå ettersom kona har full jobb ved siden av, og jeg tar ekstrajobber ettersom de dukker opp. Men er du enslig og driver med melk, er det umulig å påta seg en ekstra jobb, og du blir da nødt til å klare og få det til å gå økonomisk rundt med drifta alene, ellers må man bare gi opp da.»

Dette er en del av frustrasjonen fra en av storfebøndene, som mener at den økonomiske situasjonen er det som gjør landbruket mest sårbart. Han jobber relativt mye utenfor gården ved at han leier seg ut som selvstendig næringsdrivende. Han sier at den typen drift, og god støtte fra familien er det som gjør dette mulig, men at mange som har en mer krevende drift, eller som er alene ikke har den samme muligheten, og er dermed også mer sårbare økonomisk. Han var selv med på en utfasing fra melkeproduksjon og over til ren kjøttproduksjon da han overtok gården, hvilket han hadde satt som en forutsetning for at han skulle overta. Han la vekt på at han selv var enslig da han overtok, og at han derfor ønsket å kunne jobbe ved siden av nettopp for å sikre seg i større grad økonomisk og tidsmessig, samt for å ha andre arenaer for å kunne møte noen.

I forlengelse av diskusjonen rundt subsidier og folks holdninger ble det også snakk om kulturlandskapet og betydningen av bruken av utmark:

«Det er så mange ting jeg tror folk ikke tenker på i hverdagen, at det er bøndene som gjør. En ting er det å vite hvor maten din kommer fra, men sånt som at man kan gå ut i skogen og følge stier, og at en i det hele tatt kommer seg noe sted, det er ofte takket være beitedyra våre. Når vi slipper dyra på skogen for sommeren, så gjør det en strålende jobb med å beite og

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

brøyte seg veier som gjør at landskapet er som det er. Uten gårder med dyr, vil Norge bli gjengrodd. Og dette er bare en liten anekdote, men det er så mange sånne eksempler som mange ikke tenker på når det er snakk om bønder, og hva vi skal med landbruk. ... Vi er ikke bare subsidierte, griske mennesker som lever på andres skattepenger, men vi er en stor del av sjela til Norge.»

Det er få egoistiske grunner til å drive gård, og et tema som dermed ble fremtredende, både gjennom samtale, men også i fraværet av årsaker som personlig vinning, var idealisme. Dette sitatet var et godt eksempel på det:

«Da jeg var liten, var det lett å se hvor stolt far var av gården, og jeg trodde vel nærmest at han var ute og jobbet døgnet rundt fordi han hadde lyst til det. Når jeg selv overtok, var jeg nok fortsatt litt blendet av bonderomantikk. Etter hvert som jeg virkelig begynte å innse hvor hardt det var å få alt til å gå rundt, ikke bare økonomisk, men og tidsmessig, ble jeg nødt til å grave frem idealisten i meg igjen for å ikke rett og slett gi opp.»

Her fortsatte samtalen litt rundt hvordan det opplevdes å få den første «knekk» som han kalte det, og en overveldende følelse av å ha bundet opp livet til noe han allerede i løpet av de første seks månedene ikke visste om han kom til å takle. På spørsmål om han følte at han ikke hadde vært godt nok forberedt, nevner han igjen dette med bonderomantikk:

«Det var ikke det at jeg ikke visste at far jobbet hardere enn de fleste hver dag, men han fikk det alltid til å virke som om det var verdt det. Det er ikke så lett å forklare, men den *stoltheten*... Jeg trodde jeg og skulle føle på den, og ha den som en drivkraft fra starten av. Det jeg siden har skjønnet, er at den handler om å ha bygget opp noe som er ditt. Jeg trengte og ikke bare ha kjøpt, men faktisk drive gården til å bli min. Og ikke minst skjønne at gårdsdrift er mer enn fjøsstell og å drive på jordene. Det er papirarbeid og telefoner og prioriteringer, og arbeid du blir sliten av uten å bruke kroppen. Det er frustrasjon over en traktor som bryter sammen, og øyeblikk med panikk når noe går galt. Det er rett og slett et arbeid man ikke kan bli fullt opplært i, men som må leves.»

Et av intervjuene ble foretatt med et ektepar sammen. Her var det kvinnen som tok gården på odell, men hun hadde allerede funnet seg en kjæreste som var like interessert i landbruk som henne selv, og de driver sammen i like stor grad, med sau som sin hovedproduksjon, med noen bigeskjefter på annen produksjon.

«Jeg synes på mange måter vi lever drømmelivet, vi får dele hverdagen med hverandre, både på godt og vondt. Det har vært kjempeviktig at vi står i dette sammen, og at begge tar i

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

et tak der det trengs. Selv om det er jeg som overtok gården fra mine foreldre, har vi nok inntatt roller som dessverre er litt vel kjønntypiske, hvor jeg driver mye med dyra, hus, barn og salg, mens du [ser på mannen sin] tar deg av traktorkjøringa og det som krever maskinarbeid. Samtidig må jeg vel innrømme at jeg hadde nok ikke vært like sikker på at jeg ville overta gård, hadde jeg ikke allerede hatt mannen min som jeg visste kunne ta seg av de maskinelle jobbene. Jeg tror egentlig ikke jeg hadde turt å ta over gård alene.» (kvinnen)

De møttes på landbruksskolen, så interessen og tanken om å overta var allerede plantet hos kvinnen, men hun forteller at det først og fremst var et naturlig skolevalg basert på interesse og at hun var mer praktisk enn teoretisk anlagt, men at hun på det tidspunktet anså det som like sannsynlig at hun kunne endt opp som avløser eller bondekone på en annens gård. I dag er hun veldig glad for utfallet, og med en lillebror som endte opp med en helt annen yrkesretning, ble det en fin løsning for hele familien. Mannen fortsetter:

«Jeg er ikke oppvokst på gård selv, men i en landbrukskommune hvor jeg har jobbet mye på forskjellige gårder. Traktorkjøring ble tidlig en lidenskap, så jeg måtte lære meg å ta i et tak også med det gårdsarbeidet som ikke brommer. Men jeg er glad kona lar meg drive med det som bråker. Selv om jeg vet at hun hadde klart det like bra.»

En av bøndene var i større grad preget av sosialt press, både positivt og negativt. For han virket det som avgjørelsen om å skulle vie livet til landbruket hadde sittet lenger inne:

«Det viktigste når jeg skulle velge om jeg faktisk skulle overta gård eller ikke, var ikke det faktum at det var noe jeg skulle vie resten av livet mitt til, men det var hva andre folk tenkte. Jeg gikk på skole et sted hvor landbruk og bønder i stor grad er sett ned på, og jeg var redd for å skille meg ut. På den andre siden var det hva familien min tenkte. Jeg vet at de er stolte av yrket og av gården de har skapt. Jeg tror hverken bestefar eller pappe hadde snakket med meg igjen dersom jeg hadde sagt nei, og gården dermed ikke hadde hatt noen fremtid i familien. For meg ble det derfor et moralsk dilemma. Jeg ønsket ikke å bli enda en av «de jævla bøndene», samtidig som jeg vet at det bare er dårlige holdninger. Nå i dag er jeg kjempeglad for at jeg valgte som jeg gjorde, og selv om hverdagen er utfordrende, ville jeg ikke valgt andreledes om jeg skulle gjort det om igjen. Endelig skjønner jeg hvor stoltheten til de tidligere generasjonene i familien min kommer fra, det er jo egentlig helt utrolig hva vi er med på å skape!»

Her måtte jeg spørre om han mente det, om han ville blitt utestengt av familien dersom han hadde takket nei, det hørtes ut som et voldsomt press?

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

«Neida, jeg overdriver selvfølgelig, tror jeg da. Jeg mener at jeg tror ikke de ville hatt forståelse for at jeg kunne sviktet dem og gården da, men jeg tror jo det ville gått over med tiden. Men nå slapp vi jo å måtte finne ut av det!»

Dette fremstår som en vanlig problemstilling når det gjelder barn av bønder. Kanskje er det noe med livsstilen man automatisk blir tillagt med en sånn oppvekst, men det virker som det for mange egentlig ikke vurderes som et alternativ å ikke selv bli bonde. Det er fortsatt uklart for meg hvorvidt dette i all hovedsak gjelder de som har odell, eller om gården ofte tilfaller den med størst utpreget interesse. Kanskje oppfører fedrene seg ubevisst annerledes i oppdragelsen av odelsbarnet, og at dette dermed i større grad formes for denne interessen og fremtiden.

En av bøndene på Østlandet som har gjort gården til sin hovedinntekt beskriver en fortvilet situasjon:

«Det er interessant med denne typen forskning, og jeg er selv spent på å høre hva andre sier. Dette ligger jo an til å bli et veldig spesielt år, hvor det er vanskelig å ikke se negativt på ting. (...) Mens alle har kosa seg med tilsynelatende endeløse dager med sol, har det gått hardt ut over oss i landbruket. Og brannvesenet, hehe... For oss har det kosta mer enn det har smakt, og det kommer nok til å få ringvirkninger helt frem til neste år, det er vi flere som er enige om. Den ekstreme varmen har gjort at alt har spira rett og slett alt for fort. I tillegg har det krevd veldig mye innsats med vanning for at ikke alt skal tørke ut og gå tapt. Det ser man igjen på strømgregningen og ekstra arbeidsinnsats. Mange forbrukere var nok glade for å få norsk frukt og bær på markedet så tidlig, og jeg gjetter at mengden kommer til å presse prisene ned, og det spørs om ikke sesongen blir mye kortere enn vanlig og da... Jeg vet ikke, kanskje om du hadde intervjuet meg om et par måneder, så kanskje det viser seg at det ordner seg, men det har vært noen tunge dager nå, det har det.»

En av sauebøndene var det eldste intervjuobjektet, og han la ikke skjul på at han begynte å anse seg som ferdig med bondeyrket. Mitt inntrykk gjennom både samtaler og media er at det å drive med sau er noe som i større grad oppleves som belastende for mange. Som tidligere diskutert har det over de siste årene vært en overproduksjon, hvilket har ført til spotpriser for bøndene, og som en følge av dette frafalt all støtte til bygging og utbedring av sauefjøs i kommende jordbruksmelding. I tillegg oppleves det store tap under beitesesongen, og mye hets rundt ulvedebatten. Under intervjuet ble det nevnt flere ting som bonden opplever som ekstra tungt for sin drift:

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

«Den prisen man får igjen står seg ikke til hvor mye arbeid det kreves for levering av den kvaliteten på dyr som man ønsker. Prisen på slakt er en ting, men man er jo selvfølgelig glad i dyra sine og vil at de skal ha det best mulig. Det betyr at jeg vil kunne gi de det beste fôret, ha komfortabelt fjøs, og trygge utearealer. Men så ender det med at du ikke får de penga du føler du fortjener, hvilket igjen fører til at det ikke lar seg gjøre å opprettholde den kvaliteten man ønsker i egen drift heller. (...) På denne tia ville jeg vanligvis vært ferdig med andreslåttan, og i stor grad hatt i hus det fôret jeg trenger for vinteren, men etter denne tørka ligger jeg allerede langt bakpå med forventna innhøsting. Som alle andre så klart, men det tærer på en. Det er jo bare å krysse alt for at det kommer regn snart, så det kan ta seg opp. Men jo, som om ikke det var nok heller, er rovdyra like aktive som alltid. Seinst forrige uke fant vi kadaveret etter et lam ikke langt fra gården, og rovviltnemda slo fast at det var gaupe. Det er fjerde dyret vi vet er tapt til rovdyr så langt i år, og ofte er det dyr man aldri finner igjen heller. Det tærer på en å vite at dyra lider.»

På dette tidspunktet var det en relativt lang monolog hvor det var tydelig at det var mye frustrasjon som ville ut, og han fortalte at årlige tap varierer i ganske stor grad, men at med antallet tapte dyr så langt, lå det an til å kunne bli et år med store tap. Han kom deretter inn på dette med folks holdninger til at bøndene «serverer dyra sine på fat», og at de selv er skyld i disse tapene, og hvordan dette oppleves på toppen av den sorgen det er å miste dyra sine. Vi diskuterer ironien i det at bøndene er pålagt å ha dyra på beite, men at de samtidig får skylda for tap, til tross for at det knapt nok er en bonde som ikke er rovdrymotstander. Det oppleves som at det er de samme som er rovdryforkjempere som også gir bøndene pes for at de lar dyra sine bli spist, og at «selv som herda gammalkar er det ikke noe moro å sitte å lese om hvordan du fortjener å bli revet i hjel av ulv sjøl», og det viser seg at dette er en ganske sterk faktor når han nå vurderer å legge ned drifta. Han har bare ett barn, som ikke ønsker å overta gården, og han sier at på dette tidspunktet er det heller ikke noe liv han ønsker for avkommet, som har ordnet seg et fint liv utenfor. Han og kona ser derfor for seg at de i det minste skal trappe ned, eventuelt slutte helt, men de ønsker å fortsette å bo på gården så lenge som mulig, så kan de heller selge den når tiden oppleves som moden. Kona har noen år igjen som yrkesaktiv utenfor gården, mens mannen uansett nærmer seg pensjonsalder.

Dette intervjuet ble veldig emosjonelt, da det var tydelig at intervjuobjektet var veldig preget av negative tanker. I min søken etter motivasjonsfaktorer så langt hadde jeg bare møtt på folk som i all hovedsak var positive med tanke på fremtiden. Likevel opplevdes det som

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

veldig ekte, dette møtet, og jeg tror jeg møtte denne bonden på en dag som de andre og har iblant, men at han følte mye mer på det her og nå, og derfor ikke forsøkte å skjule det.

Optimismen var større under de første intervjuene, som denne informanten som var særs fornøyd med egen situasjon på det aktuelle tidspunktet. Våronna var i havn, og sesongen virket lovende for en trønder som ikke opplevde det som uvanlig at onna iblant nærmest regnet bort:

«Det er deilig å være tidlig ferdig, slik at man kan lene seg litt tilbake og vente på at det skal spire. Det frigir mye tid til å ta igjen ting som har blitt forsømt gjennom vinteren. Ettersom vi i stor grad fører på kraftfôr, er det kornavlinga vi er mest avhengige av når det gjelder egen avling. Så lenge kraftfôrprisene holder seg på et fornuftig nivå og slakteprisene stabiliserer seg, er jeg sikker på at vi får et fint år.»

For han, som alle andre grisebønder, har de siste årene vært preget av en overproduksjon av svin, hvilket har ført til at det ikke har vært en veldig lukrativ produksjonstype. Han håpet derimot at dette skal endre seg, og det er noe jordbruksoppgjøret for 2019 forsøker å gjøre, gjennom strengere reguleringer på produksjon.

Som så vidt nevnt allerede i innledningen, har resultatene fra mine undersøkelser avviket fra forskningsfunn gjort av Eldby og Nyhammer (2010). Mens deres resultater viste det at hvorvidt gården ble holdt innad i familien ikke spilte inn på motivasjon, viste det seg å være en av hovedfaktorene blant mine respondenter. Ergo er mine funn mer i tråd med Bjørkhaug (2012), som sier at videreføring av familiegården er viktig for hvorfor man velger å overta. Skulle det fattes interesse for å forske videre på dette temaet, særlig med en kvantitativ tilnærming, vil dette være et særlig relevant område, dersom det skal kunne trekkes noen generaliserbare slutninger om faktiske holdninger. Det som støtter funnene til Eldby og Nyhammer (2010) er de som velger å bli bonde, til tross for at de enten ikke er fra gård selv, eller at de ikke er prioritert til å ta over familiegården.

I det eneste intervjuet jeg fikk i stand hvor hovedbruker er en kvinne, kommer hun med en mulig forklaring på hvorfor det er så få aktive kvinner i landbruket:

«Landbruk i Norge er veldig tradisjonsbasert, hvorpå denne tradisjonen er at det er eldste sønn som tar over og driver gård. Og det er for mange ikke snakk om å endre holdningene sine. Samtidig virker det som mange gårdbrukere hjelper til å støtte opp rundt fordommene at det er trauste mannfolk som driver gård. Jeg valgte å kjøpe meg gård på det åpne markedet selv om jeg egentlig hadde odell på hjemgården, fordi pappa alltid var veldig klar på at han

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

ønsket at en av sønnene hans skulle overta. Jeg tror egentlig ikke han mente å ekskludere meg engang, jeg tror han bare aldri vurderte meg som en mulighet. Det har egentlig alltid vært et sårt tema, opplevelsen av at min egen far ikke vurderte meg som arvtager, bare fordi jeg var jente. Jeg har alltid måtte hjelpe til mye hjemme, men selv om jeg var eldst, var det aldri snakk om at jeg skulle få lære å kjøre traktor. Så jeg måtte gå bøyd i åkeren, mate dyra, og egentlig gjøre det tyngste fysiske arbeidet, mens brødrene mine fikk krangle om å kjøre traktoren. Jeg tror det var veldig bestemmende for at jeg til slutt begynte med høns fremfor en produksjon som krever mer traktor og arbeid på jordene, jeg hadde ikke selvtillit på at jeg hadde den nødvendige kompetansen til å drive med store maskiner, og det tror jeg er noe mange kvinner føler på. Vi har liksom alltid fått høre at det er mannsarbeid. Her mener jeg det må skje store holdningsendringer innad i næringa, dersom det skal kunne bli noen likestilling på kvinner og menn i landbruket.»

Et av usikkerhetsmomentene for alle som driver med jordbruk er de stadig nye endringene som innføres på politisk nivå. Dette er det allerede diskutert rundt på en del punkter, men etter at statsbudsjettet ble lagt frem i begynnelsen av oktober er det nå et nytt element som kan ramme næringen betraktelig. Klimadebatten går som den alltid gjør, og regjeringen ønsker å redusere klimagassutslipp fra jordbrukssektoren med 4,5 millioner tonn CO₂-ekvivalent fra 2021-2030, og det foreslås at størsteparten av dette kuttet kan gjøres gjennom redusert produksjon av norsk storfe (Sæther, 2018). Dette vil i så tilfelle få store konsekvenser for mer enn bare landbrukssektoren. Kjøttforbruket i befolkningen vil måtte reduseres med en tredjedel. Det vil bli tap i verdiskapning på nesten en milliard kroner for den norske bonden. Verditapet i matindustrien og leverandørleddet kommer i tillegg. Det vil bli et svakere distriktslandbruk, da det i realiteten er snakk om at hvert femte storfe skal vekk. Dette tilsvarer rundt 2900 norske gårdsbruk, og vil etter all sannsynlighet gå på bekostning av de små brukene. Denne nedgangen kommer i tillegg til strukturrasjonalisering og redusert produksjon som følge av mindre matsvinn (Sæther, 2018).

Statsministeren poengterer at dette ikke nødvendigvis er regjeringens politikk, men at det baseres på en rapport fra Miljødirektoratet (Sæther, 2018). Debatten går nå derfor på hvor langt konsekvenstenkningen egentlig går rundt lanseringen av slike forslag. Til eksempel antas det at slike dramatiske kutt i kjøtt- og melkeproduksjon vil føre til langt større import av disse varene fra land som ikke er i stand til å produsere like klimanøytralt som Norge. Men er det egentlig en bærekraftig løsning globalt bare å flytte utslippstallene over på andre land, for at Norge skal kunne redusere sine? Leder i Norges Bondelag, Lars Petter Bartnes poengterer

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

også at mindre norsk mat gjør oss mer sårbare i møte med klimaendringene (Sæther, 2018). Økt import vil og gjøre norsk landbruk mer sårbart i alle ledd. Bartnes går derimot hardt ut mot manglende oppfølging av konkrete klimatiltak i det nye statsbudsjettet (Jakobsen, 2018). Han etterspør insentiver til å investere i klimatiltak som gir en mer miljøvennlig produksjon gjennom skatteinsentiv, heller enn forslag som vil gi dramatiske konsekvenser for nivået på norsk matproduksjon. Han drar frem flomåret 2017 og tørkesommeren 2018: «Det synliggjør hvorfor det er viktig med landbruk over hele landet. Norges Bondelag mener at beredskapslager av korn, både matkorn og fôrkorn, vil være et godt tiltak for å gjøre landet bedre rustet til å møte kriser framover» (Bartnes i Jakobsen, 2018).

Jeg velger å dra frem dette i diskusjonsdelen fordi det ikke er noe som er oppe og avgjort, men det illustrerer likevel hvor mye usikkerhet for fremtiden som stadig lanseres inn i bøndenes hverdag. Politiske avgjørelser kan få store konsekvenser for bondefamiliers fremtid over natten, og dette demonstrerer hvordan eksterne faktorer påvirker både bøndenes motivasjon og mulighet til å drive.

I hvilken retning er norsk landbruk på vei?

Ser man på tall fra Statistisk sentralbyrå, ser man at antallet jordbruksbedrifter konsekvent har gått ned hvert år (Statistisk sentralbyrå, 2018c). Samtidig har jordbruksbedrifter med upersonlig eier, altså at det eies av et aksjeselskap (AS) eller et ansvarlig selskap (ANS), i større grad fluktuert, med 3 146 bruk i 2008. Mellom 2016 og 2017 ble det i gjennomsnitt lagt ned 2,3 bruk om dagen, fra 41 121 til 40 269 bruk. Fra 2007 til 2017 ble det lagt ned 7 812 bruksenheter (Statistisk sentralbyrå, 2018c). I følge Statistisk sentralbyrå er det gårdsenheter med melkeproduksjon som har hatt størst frafall, med 32,5 % færre bruk over en tiårsperiode, fra 2007 til 2017. Det står for øvrig ikke noe om det her er tatt hensyn til sammenslåing av enheter gjennom samdrift, hvilket vil innebære at antallet bønder ikke er like kraftig redusert. I samme periode har det blitt 4,6 % mindre jordbruksareal i drift, hvilket sannsynligvis betyr at det er blitt nedbygd til eiendom, privat eller statlig. Samtidig har hvert bruk i gjennomsnitt hatt en økning av jordbruksareal på 18,2 % mellom 2007 og 2017 (Statistisk sentralbyrå, 2018c). Dette er i samsvar med det som allerede har blitt diskutert, om at hvert bruk er tvunget til å utvide for å henge med på krav til produksjon og effektivitet. Igjen står det ikke noe om dette er tall som gjenspeiler en økning gjennom tilegning av jord gjennom oppkjøp eller leie. For gårdbrukere som har drevet marginalt med den jorda som tilhører gården, kan det oppleves som en fordel at det blir større tilgang på jord i nærområdet.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Dette får følger utover det man som forbruker tenker over i dagliglivet. Ser man mot en bygd hvor det tidligere har vært drevet for fullt med landbruk, vil dette sannsynligvis innebære et åpent landskap, hvor naboer er innstilte på at de bor med landbruk, og alt det innebærer. Melkebilen har vært et semidaglig innslag, der den henter melken for foredling ved det lokale meieriet. Men så begynner bøndene å slutte og være bønder, og den ene gården etter den andre legger ned. I mange tilfeller er det plutselig bare et par, eller en igjen, og man blir brått marginalisert. Det gir større tilgang på jord, men mye av landskapet vil begynne å gro igjen. De som en gang bodde i en landbruksbygd, bor plutselig i en bygd hvor det er litt landbruk, og det glemmes i større grad hva det en gang innebar: nå er det på tide at bonden tilpasser seg naboene, og det foretrekkes at det ikke jobbes på søndager, og helst skal det ikke spres møkk overhodet. Melkebilen må fortsatt komme like ofte, for melka må preserveres, men det er ikke lenger like lønnsomt. Meierier sentraliseres også, og alle de små lokale slås sammen til få og store. Forbrukerens romantisering av kortreist mat er i virkeligheten et dårlig miljøregnestykke når man ser på alle transportkostnadene det likevel ender med å bli påført. Det samme gjelder slakteriene: Nortura, som står for omtrent 50 % av all kjøttforedling i Norge har 16 slakterier (Nortura SA, 2017). Det sier seg da selv at mange dyr må være med på en drøy tur før de når sitt endelikt, hvilket ikke er ønskelig hverken fra bøndenes eller forbrukerens side. TINE hadde pr 2016 31 meierier, som mottar melk fra nesten 11 000 gårder (TINE, 2016). Igjen innebærer dette at det blir langtransport for deler av melka når det skal foredles i første omgang, og igjen når den skal ut til forbrukerne. Dette blir ironisk i mine øyne: det skal sentraliseres og effektiviseres med få, store og lønnsomme bruk heller enn mange små. Dette går ut over plassering og arbeidsplasser for de som har jobber relatert til næringa, og i det store og hele er det et utall enkeltindivider som rammes av denne såkalte rasjonaliseringa. Det er ment å tjene forbrukeren. Men hva med klimaregnestykket? Trenden blant den norske befolkningen er kortreist og bærekraftig, ideelt sett skal man redusere CO²-fotavtrykket sitt på alle arenaer. Men sannheten er at maten transporteres hit og dit før den ender opp i nærbutikken. Færre, men større bruk, såkalt industrilandbruk, kan gjøre det mer kostnadseffektivt og igjen gi billigere mat, men de negative konsekvensene kan være irreversible.

Er resultatene valide og reliable?

Noen av faktorene som stadig nevnes går inn under temaet «folks holdninger» og dette gjenspeiler igjen det jeg har diskutert innledningsvis; at det å redusere skillet mellom disse to konstruerte gruppene av mennesker er viktig for trivsel og motivasjon. Dette er noe jeg som

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

forsker har prøvd å konsekvent tenke på under litteraturstudien, og ikke minst øvrig lesning på nett; foruten det som er direkte forskningsartikler, har det vært viktig å være bevisst på hvem som «eier» mediene det leses i. Antageligvis vil alt som produseres for bønder være positivt innstilt til næringa så langt det lar seg gjøre, mens mange øvrige medier lar negativiteten skinne gjennom. Dette har vært en viktig implikasjon for forskningen, ettersom man som forsker etterstreber nøytralitet så godt det lar seg gjøre, samtidig som jeg er veldig klar over at jeg er farget av mine følelser ovenfor norsk landbruk. Derfor må det opplyses om at det tas høyde for at noe kan bli følelsesstyrt, men at det er forsøkt å binde alle påstander opp mot funn enten fra forskningsartikler eller fra Statistisk sentralbyrå. Faren er derfor større for at det er utelatt ting som taler negativt mot landbruket, enn at det har blitt inkludert noe som objektivt ikke stemmer. Når det skal vurderes reliabilitet i instrumentene, er det nok likevel her den største utfordringen ligger. Med den typen forskningsspørsmål som denne studien bygger på, ville det vært vanskelig å anvende en kvantitativ tilnærming på en god måte, da forskeren dermed må ha valgt ut alle mulige faktorer på forhånd, for så å la respondentene velge fra en uttømmende liste. Ergo må det kunne sies å ligge en viss validitet i metodevalget i seg selv, da alle faktorer bygger på respondentenes personlige opplevelser. På bakgrunn av dette foreligger det allerede en forventning om at dataen er situasjonsavhengig (Howitt, 2013b), som at 2018 ligger an til å bli et dårligere år enn på lenge, med økt pessimisme som en naturlig følge. Mye kvalitativ forskning er situasjonsavhengig, og denne er det særlig med tanke på den særegne situasjonen som har fulgt med tiden den er utført i. I tillegg er det viktig at jeg som instrumentet intervjuer kan ha manet frem andre svar enn hva andre intervjuere ville gjort. På en annen side virker det å være en viss konsekvens i frekvensen av svar. I tillegg har intensjonen vært den samme i alle intervjuene, selv om de har variert i grad av utdypning og lengde, som en naturlig følge av å være semistrukturerte intervjuer. Intervjuene har besvart det jeg ønsket at de skulle, og er således valide. I avslutningsfasen anser jeg metodevalget i denne oppgaven som det mest fornuftige. På sett og vis føles det som mye jobb sammenlignet med hva jeg har fått plass til i oppgaven, så kanskje var metningen av intervjuer nådd på et tidligere tidspunkt enn jeg valgte å avslutte på. Det var mye av det samme som gikk igjen i intervjuene, men samtidig er dette med på å validere funnene, og jeg anser analysen som styrket gjennom antallet eksempler rundt de samme temaene. Siden dette er en kvalitativ studie, er det vanskelig å generalisere funnene, hvilket utgjør en metodisk vanskelighet. Men dette er mer en konsekvens av metodevalget enn et problem i seg selv. Det må tas høyde for de svakheter som naturlig følger denne typen studie, med det begrensede utvalget det har vært. Uten at det er representativt kan det på bakgrunn av denne studien

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

trekkes noen slutninger om at bøndene virker fornøyde med sin hverdagssituasjon, men at de i stor grad preges av ukontrollerbare faktorer ikke bare profesjonelt, men på et personlig plan. De virker å sette pris på rutinen når alt går som det skal, mens det krever idealisme og stå på-vilje for å komme seg gjennom ekstraordinære situasjoner.

Implikasjoner for videre forskning

Det har etter hvert vist seg å være mange implikasjoner for denne studien. En av de største utfordringene som kom på banen da de første intervjuene ble gjennomført i mai, var hvor «sesongavhengig» informasjonen som samles inn er. Intervjuene bar mye preg av vanskelighetene bøndene forventet å møte denne sesongen. Til tross for dette ble det gitt utfyllende, reflekterende svar som gikk ut over dette ene året, og det virker å være mye optimisme for fremtiden. En faktor som dermed ble vesentlig for denne oppgaven, er at dersom man skal holde motivasjonen oppe, må man til en viss grad være en optimistisk person, og kunne se lyst på fremtiden, til tross for motgang her og nå. Livet som bonde er veldig sårbart, da man i stor grad er prisgitt elementene og eksterne faktorer, og man må dermed tåle at ting går tungt i lengre perioder. Langtidsutsikter virker dermed for mange å være nøkkelen til å se forbi hindringer og holde motet oppe.

Videre forskning vil og kunne utvides til å se på flere faktorer. I min studie har jeg begrenset hvem jeg intervjuer, men har ikke definert hva de driver med som en egen forskningsfaktor. For videre å se på individuelle forskjeller ville det vært spennende å se på for eksempel motivasjonen bak økologisk versus konvensjonelt landbruk, de som driver nisje opp mot de som driver store, «vanlige» bruk, også videre.

Et annet felt jeg ikke har dekket, er å intervjuer de som har lagt opp som gårdbruker. Her kan det og deles inn i de som har solgt gården videre som bruk, og de som har lagt ned driften, men fortsatt bor der. Min første tanke rundt dette er at de som selger gården unna som videreføring av drift føler mer på at norsk landbruk må drives videre ved å gi sjansen til noen andre, mens de som legger ned i større grad har gitt opp. Det ville vært interessant å se om motivasjonen til å opprettholde norsk landbruk samsvarer, om enn med en negativ korrelasjon til de som selv har mistet motivasjonen for bondelivet.

Vi er utvilsomt inne i et ekstraordinært år, med en tørke som har skapt unntakstilstand på mange områder, men kanskje særlig innen landbruket. Både de umiddelbare, men og de fremtidige tapene er enorme. Ringvirkningene kommer til å vedvare i årevis, og det er dersom været er tilbake til en normaltilstand etter denne sesongen. Dette har blitt et år for

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

historiebøkene, og det vil i ettertid være relevant å forske på de direkte konsekvensene av sommeren 2018. Det er en tilsynelatende enighet om at norsk landbruk pr i dag ikke kan klare å tilpasse seg katastrofer som dette i det lange løp: mange vil slutte enten grunnet marginalisering av ressurser, eller mangel på motivasjon. Mange bønder teller allerede på knappene så langt i sesongen for hvor langt de kan la det gå før smerteterskelen er nådd. For veien videre mener jeg at dette er et område det er viktig å fortsette utforskningen av, da dette kan få mye å si for bønders psykiske helse, og det kan vise seg viktig for fremtiden til norsk landbruk.

Som forbruker har man et ansvar for å legge press på næringer, enten det gjelder uetisk klesindustri, dyretesting i kosmetikken, eller når utvikling i landbruket går på bekostning av dyrevelferd. Landbrukets fremtid ligger derfor i stor grad i forbrukerens makt. Derfor er det viktig at det foreligger åpenhet og kunnskap rundt det som skjer. Det er en grunn til at Norge har et av de tryggeste landbrukene i verden, og det er viktig at allmennheten sender signaler om at de ønsker at det fortsetter sånn. Slagord som Kiwis «Vi gir oss aldri på pris!» forespeiler et behov for industrilandbruk hvor det avhenger av at det kan masseproduseres i den grad at alt kan selges billig. Derimot burde fokuset være på kvalitet over kvantitet, og helse og trygghet fremfor spotpriser på maten vår. Det ene vil gå ut over det andre, og forbrukerne må derfor vise at de er villige til å betale for kvalitet. Dette er Norge generelt gode på, hvilket gjenspeiles i stor omsetning av økologiske varer. Regelverket for å drive økologisk er så strengt at det i seg selv er med på å sikre dyrevelferd. Personlig er jeg ingen forkjemper for økologisk drift i seg selv, men jeg anser det som viktig at presset om å produsere mest mulig reduseres, slik at bøndene kan bruke den nødvendige tiden og energien på å skape kvalitet i det de allerede har for hånden.

Konklusjon

Så hva er sluttresultatet av denne forskningen? Kan det trekkes noen konklusjon, eller føyer den seg inn i rekken av studier hvis område trenger mer forskning? Det har vært et bredt tema som har vært objekt for forskningen. Svarene som har blitt gitt har derfor vært varierende, men opplevelsen er likevel at essensen i stor grad er den samme. Noen ting er sikre, og det er at norsk landbruk er en næring som er prisgitt mange eksterne faktorer, og at motivasjonen svinger etter hvor robust individet er mot medfølgende belastninger. Det er noen uttalte ting som spiller inn på motivasjonen, og disse kan deles inn i konkrete faktorer, og eventuelle hendelser.

Hendelser som meldes om at vil ha stor negativ innvirkning på motivasjonen er naturkatastrofer, personlige kriser (dødsfall eller sykdom i nær familie), krise på gården (brann, alvorlig sykdom blant dyra), og politiske hendelser, som hvis Norge blir medlem i EU. De mest fremtredende faktorene som påvirker motivasjonen til å drive med jordbruk er opplevelsen av mestring, tanker om brukets fremtid, hvordan en alternativ hverdag ville sett ut, psykisk og fysisk helse, sosial støtte, særlig fra familien, holdninger i nærmiljøet, og forbrukernes holdninger til landbruk og produktene de leverer. Uavhengig av den enkeltes indre motivasjon, vil økonomi spille en stor rolle: i noen tilfeller blir den så dårlig at det rett og slett ikke lar seg gjøre å drive, uansett hvor mye man måtte ønske og kjemper for det.

Fremfor økonomisk overskudd, virker disse bøndene motivert av at gården går rundt, at den kan holdes innad i, og huse familien, at de ser at de har fornøyde dyr, og at avlingen spirer og gror. Når jeg tenker på en motivert bonde etter denne studien, ser jeg for meg en som går og legger seg til rimelig tid om kvelden med et smil om munnen fordi han er noenlunde ajour med det mest presserende arbeidet, som ikke uroer seg for dårlig stilt økonomi, med familie rundt seg som aktivt bidrar, og som muligens kan arve gården og videreføre drifta en dag, og som gleder seg til å se hva morgendagen bringer.

For å opprettholde motivasjon og forhåpentligvis bremse den store nedgangen i aktive bruk vil det være viktig å forsøke å tette gapet mellom bonden og forbruker. Det er mye stigma rundt psykisk helse i landbruket, og en sterk «klare seg selv»-holdning, og denne kan tenkes at er med på å skape fordommene mot bønder om at de er usosiale stabeis som driver gård fordi de helst vil gå hjemme alene. Økt samhandling mellom bøndene og politikerne om betydningen av å ta i bruk hele Norge, holde bygdene og naturlandskapet i live, og å kunne holde jorda i hevd er viktig for å redusere synet på bønder som er egen fraksjon av samfunnet.

Referanseliste

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Almås, R. (1989). Characteristics and conflicts in Norwegian agriculture. *Agriculture and Human Values*, 6(1), 127–136. <https://doi.org/10.1007/BF02219429>
- Anderson, A. R. (1995). The Arcadian Enterprise: an enquiry into the nature and conditions of rural small business. Hentet fra <https://dspace.stir.ac.uk/handle/1893/1873#.W-mbSpNKg2x>
- Aronsen, E., Wilson, T. D. & Akert, R. M. (2014a). The Self' Understanding Ourselves in a Social Context. I E. Aronson, T. D. Wilson & R. M. Akert (Red.), *Social Psychology* (8. utg., s. 125–164). Essex: Pearson.
- Aronsen, E., Wilson, T. D. & Akert, R. M. (2014b). Attitudes and Attitude Change: Influencing Thoughts and Feelings. I E. Aronson, T. D. Wilson & R. M. Akert (Red.), *Social Psychology* (8. utg., s. 197–234). Essex: Pearson.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215. doi:10.1037/0033-295X.84.2.191
- Bjørkhaug, H. (2012). Exploring the Sociology of Agriculture: Family Farmers in Norway – Future or Past Food Producers? I Dr. Dennis Erasga (Red.), *Sociological Landscape - Theories, Realities and Trends* (Bd. 3, s. 283–304). Rijeka: InTech. Hentet fra <http://www.intechopen.com/books/sociological-landscape-theories-realities-and-trends>
- Bjørkhaug, H. & Blekesaune, A. (2008). Gender and Work in Norwegian Family Farm Businesses. *Sociologia Ruralis*, 48(2), 152–165. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00456.x>
- Bjørnstad, G. (2018, 19. september). Flere søknader om avlingsskadeerstatning enn ventet. *Norges Bondelag*. Hentet 21. september 2018, fra <https://www.bondelaget.no/nyhetsarkiv/flere-soknader-om-avlingsskadeerstatning-enn-ventet-article100497-3805.html>
- Bloom, J. R. (1990). The relationship of social support and health. *Social Science & Medicine*, 30(5), 635–637. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(90\)90162-L](https://doi.org/10.1016/0277-9536(90)90162-L)

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

- Eika, T. & Olsen, Ø. (2008). Norsk økonomi og olje gjennom 100 år. *Samfunnsøkonomen*, (8), 32–43. Hentet fra <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/177810/EikaOlsenSØ-8-2008S32-43.pdf?sequence=1>
- Einarsen, S., Raknes, B. I., Matthiesen, S. B. & Hellesøy, O. H. (1996). Helsemessige aspekter ved mobbing i arbeidslivet: Modererende effekter av sosial støtte og personlighet. *Nordisk Psykologi*, 48(2), 116–137. <https://doi.org/10.1080/00291463.1996.11863874>
- Eldby, H. & Nyhammer, E. (2010). *Nye bønder* (Bd. Rapport 5). Oslo. Hentet fra <http://www.utredningskontoret.no>
- Elve, B. E. (2018, 15. august). Avlingssvikt – men hold produksjonen oppe! *Medlemsportal for Nortura SA*. Hentet 24. september 2018, fra <https://medlem.nortura.no/siste-nytt/avlingssvikt-men-hold-produksjonen-oppe-article42368-11793.html>
- Fazio, R. H. (1987). Self-perception theory: A current perspective. In *Social influence: the Ontario symposium* (Vol. 5, pp. 129-150). Hentet fra <https://books.google.no/books?id=eGMAAwAAQBAJ&lpg=PA129&ots=iwwkVvCulW&dq=self%20perception%20theory&lr&hl=no&pg=PA129#v=onepage&q=self%20perception%20theory&f=false>
- Festinger, L. (1962). *A theory of cognitive dissonance* (Vol. 2). Stanford university press. Hentet fra <https://books.google.no/books?id=voeQ-8CASacC&lpg=PP1&hl=no&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. (4.utg.). Sage. ISBN 978-1-4462-4917-8
- Fiske, S. T. & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition*. (C. Rogers & F. H. Burns, Red.) (2. utg.). Singapore: McGraw-Hill.
- Fjellhammer, E. & Grimstad, M. L. (2015). *Eie eller leie? Har leiejord fått et ufortjent dårlig rykte, og hva er alternativet?* Oslo. Hentet 8. oktober 2018, fra www.agrianalyse.no
- Gagné, M. & Deci, E. L. (2005). Self-determination theory and work motivation. *Journal of Organizational Behavior*, 26(4), 331–362. <https://doi.org/10.1002/job.322>
- Gamme, I. K. (2018, 2. august). Fant knokler og mugg i importert fôr. *bondebladet.no*. Hentet 8. oktober 2018, fra <http://www.bondebladet.no/aktuelt/fant-knokler-og-mugg-i-importert-for/>

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

- Howitt, D. (2013a). Thematic analysis. I *Introduction to Qualitative Methods in Psychology* (2. utg., s. 175–200). Harlow: Pearson.
- Howitt, D. (2013b). Ensuring quality in qualitative research. I *Introduction to Qualitative Methods in Psychology* (2. utg., s. 429–456). Harlow: Pearson.
- Jakobsen, L. B. (2018, 9. oktober). Drøftet budsjettforslag med statsministeren. *bondelaget.no*. Hentet 17. oktober 2018, fra <https://www.bondelaget.no/nyhetsarkiv/droftet-budsjettforslag-med-statsministeren-article100636-3805.html>
- Jusleksikon.no. (2016). Åsetesrett. Hentet 27. september 2018, fra <https://jusleksikon.no/wiki/Åsetesrett>
- Jusstorget. (2015). Innmark. Hentet 5. oktober 2018, fra <https://www.jusstorget.no/glossary/innmark/>
- Kitayama, S. & Uchida, Y. (2005). Interdependent agency: An alternative system for action. I *Cultural and social behavior: The Ontario symposium* (Vol. 10, s. 137-164). Erlbaum Mahwah, NJ.
- Kleinginna, P. R. & Kleinginna, A. M. (1981). A categorized list of motivation definitions, with a suggestion for a consensual definition. *Motivation and Emotion*, 5(3), 263–291. <https://doi.org/10.1007/BF00993889>
- Ladstein, T. & Skoglund, T. (2008). Utviklingen i norsk jordbruk 1950-2005. *Norsk Økonomi*, 41–46. Hentet fra https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa_98/kap4.pdf
- Landbruks- og matdepartementet. (2004). Forskrift om hold av storfe (FOR-2004-04-22-665) (2004). Hentet 16. oktober 2018, fra <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-04-22-665>
- Landbruks- og matdepartementet. (2005). Forskrift om velferd for småfe (FOR-2005-02-18-160). Hentet 16. oktober 2018, fra https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2005-02-18-160#KAPITTEL_5
- Landbruks- og matdepartementet. (2017, 10. oktober). Odel. Hentet 19. april 2018, fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/landbrukseiendommer/innsikt/odel/id2482549/>

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Landbruks- og matdepartementet. (2018a). *Staten tilbyr jordbruket 1 milliard*. regjeringen.no. Hentet 15. oktober 2018, fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/jordbruksoppgjoret-2018/id2600247/>

Landbruks- og matdepartementet. (2018b). Staten og jordbruket inngår avtale om erstatning for avlingsskade. Hentet 28. november 2018, fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/staten-og-jordbruket-inngar-avtale-om-erstatning-for-avlingsskade/id2609634/>

Landbruksdirektoratet. (2017). Avlingssvikt. Hentet 21. september 2018, fra <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/statistikk/landbrukserstatning/klimarelaterte-skader-og-tap/avlingssvikt?metaKey=520>

Landkreditt Bank. (2017). Sparer for lite til egen alderdom. Hentet 8. oktober 2018, fra <https://www.landkredittbank.no/om-oss/pressemeldinger/2017/sparer-for-lite-til-egen-alderdom2/>

Landkreditt Bank. (2018). Sikre fremtiden - pensjon. Hentet 8. oktober 2018, fra <https://www.landkredittbank.no/veiledninger/fagsider-landbruk/sikre-fremtiden/pensjon/>

Ledernet. (2017). Kort ferie for bøndene. Hentet 25. juni 2018, fra <http://ledernet.no/kort-ferie-bondene>

Lilleborge, J. (2018, 7. september). Dårlig kornavling bra for statskassen. *Bondebladet*. Hentet 24. september 2018, fra <http://www.bondebladet.no/kronikk/darlig-kornavling-bra-for-statskassen/>

Markus, H. R. & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>

Mattilsynet. (2017). Rød marg (*Phytophthora fragariae*). Hentet 1. oktober 2018, fra https://www.mattilsynet.no/planter_og_dyrking/planteskadegjorere/soppsjukdommer/rod_marg_phytophthora_fragariae.853

Mattilsynet. (2018). Risiko ved å innføre grovfôr fra utlandet. Hentet 19. september 2018, fra https://www.mattilsynet.no/dyr_og_dyrehold/for/risiko_ved_aa_innfore_grovfor_fra_utlandet.31611

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

- Melberg, K. (2003a). Alternative strategier i norsk landbruk. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 44(02), 203–233. Hentet fra https://www.idunn.no/tfs/2003/02/alternative_strategier_i_norsk_landbruk_-_ny_verdiskaping_som_livsstil_pa_g
- Melberg, K. (2003b). Farming, Stress and Psychological Well-being: The Case of Norwegian Farm Spouses. *Sociologia Ruralis*, 43(1), 56–76. <https://doi.org/10.1111/1467-9523.00229>
- Miljødirektoratet. (2013). Hva er kulturlandskap? Hentet 4. oktober 2018, fra <http://www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Kulturlandskap/Hva-er-kulturlandskap/>
- Miljødirektoratet. (2017, 3. januar). Historisk lave tapstall. *miljodirektoratet.no*. Hentet 24. september 2018, fra <http://www.miljodirektoratet.no/no/Nyheter/Nyheter/2017/Januar-2017/Historisk-lave-tapstall/>
- Moi, Ø. (2016, 11. oktober). Myter om sau. *bondelaget.no*. Hentet 16. oktober 2018, fra <https://www.bondelaget.no/nyheter/myter-om-sau-article85033-5053.html>
- National Institute for Occupational Safety and Health Division of Safety Research. (2018a). CDC - Agricultural Safety - NIOSH Workplace Safety and Health Topic. Hentet 25. juni 2018, fra <https://www.cdc.gov/niosh/topics/aginjury/default.html>
- National Institute for Occupational Safety and Health Division of Safety Research. (2018b). Agricultural Safety. Hentet 19. april 2018, fra <https://www.cdc.gov/niosh/topics/aginjury/>
- Nord-Trøndelag Bondelag. (2017). *Dyretragedier i Nord-Trøndelag: Forebygging og oppfølging, metodeutvikling og samhandling*. Hentet fra https://www.bondelaget.no/getfile.php/13820753/Bilder_fylker/Nord-Trøndelag/Dokumenter/2017_Rapport_Forebygging_av_dyretragedier_i_Nord-Trøndelag.pdf
- Norges Bondelag. (udatert). Landbruket i Nord-Trøndelag. Hentet 21. september 2018, fra <https://www.bondelaget.no/landbruket-i-nord-trondelag/category8174.html>
- Norges Bondelag. (2018). Se lanseringen av Unge bønders psykiske helse. Hentet 16. oktober 2018, fra <https://www.bondelaget.no/nyhetsarkiv/se-lanseringen-av-unge-bonders-psykiske-helse-article100641-3805.html?offset4078=24>

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

- Norges Bygdeungdomslag. (udatert). Om oss - nbu. Hentet 5. oktober 2018, fra <https://www.nbu.no/om-oss/>
- Norsk Landbrukssamvirke. (2017, 11. september). Norsk jordbruk skaper over hundre tusen arbeidsplasser. *landbruk.no*. Hentet 21. september 2018, fra <https://www.landbruk.no/samvirke/norsk-landbruk-skaper-over-hundre-tusen-arbeidsplasser/>
- Norsk Vegetarforening. (udatert). Hvorfor vegetarianer? Hentet 5. oktober 2018, fra http://veg-veg.no/vegetar/hvorfor_vegetarianer
- Nortura SA. (2017). *Nortura SA - Årsmelding 2017*. Oslo. Hentet fra <http://www.nortura.no/om/finansiell-informasjon/arsrapporter/>
- Prestegård, S. (2018). Åtte Listhaug-skandaler vi ikke glemmer. Hentet 4. oktober 2018, fra <https://www.dagsavisen.no/innenriks/atte-listhaug-skandaler-vi-ikke-glemmer-1.1117935>
- Reeve, J. (2009). *Understanding motivation and emotion* (5.utg.). Hoboken, NJ: Wiley.
- Ruralis. (2017). Stabil bruk av utenlandsk arbeidskraft i norsk landbruk. Hentet 19. april 2018, fra <https://ruralis.no/2017/01/30/stabil-bruk-av-utenlandsk-arbeidskraft-i-norsk-landbruk/>
- Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78. doi:10.1037/0003-066X.55.1.68
- Sandberg, T. (2018, 23. august). – Sommeren 2018 slår sommeren 1947 langt ned i støvlene. *dagsavisen.no*. Hentet 16. oktober 2018, fra <https://www.dagsavisen.no/innenriks/sommeren-2018-slar-sommeren-1947-langt-ned-i-stovlene-1.1190928>
- Sandhei, M. (2006). *Den norske bonden-ensom og forlatt eller faglig og sosial?* Trondheim. Hentet fra <https://ruralis.no/wp-content/uploads/2017/05/147ab0dd58c936-1.pdf>
- Sjøvik, K. M. (2013). Julematen trengs ikke å selges til dumpingpriser - Norges Bondelag. Hentet 12. november 2018, fra <https://www.bondelaget.no/blogg/julematen-trengs-ikke-a-selges-til-dumpingpriser-article76216-7692.html>

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

- Statens forhandlingsutvalg. (2018). *Statens tilbud- Jordbruksforhandlingene 2018*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/5cdada997c8745068c408146431308ce/jordbruksoppgjoret-2018-statens-tilbud.pdf>
- Statistisk sentralbyrå. (2015). Vi kjøper mer av det meste. Hentet 12. juni 2018, fra <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/vi-kjoper-mer-av-det-meste>
- Statistisk sentralbyrå. (2016). Strukturen i jordbruket, 2015. Hentet 25. april 2018, fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/stjord/aar/2016-01-07>
- Statistisk sentralbyrå. (2017). Arbeidsulykker. Hentet 19. april 2018, fra <https://www.ssb.no/helse/statistikker/arbulykker/aar>
- Statistisk sentralbyrå. (2018a). Overdragelser av landbrukseiendommer. Hentet 8. oktober 2018, fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/laeiti/aar>
- Statistisk sentralbyrå. (2018b). Gårdbrukernes inntekter og gjeld. Hentet 4. juli 2018, fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/binfo>
- Statistisk sentralbyrå. (2018c). Strukturen i jordbruket. Hentet 20. april 2018, fra <https://www.ssb.no/stjord>
- Stoneman, Z. & Jinnah, H. A. (2015). Stress on the farm: Father stress and its association with the unsafe farm behaviors of youth. *Journal of Rural Mental Health, 39*(2), 73–80. <https://doi.org/10.1037/rmh0000026>
- Stortinget. (2016). Om Grunnloven. Hentet fra https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Grunnloven/om_grunnloven/
- Svensden, A. (2018, 6. juli). Grovfôrkrisen – hva bør du gjøre? *Medlemsportal for Nortura SA*. Hentet 24. september 2018, fra <https://medlem.nortura.no/siste-nytt/grovforkrisen-hva-bor-du-gjore-article42301-11793.html>
- Sæther, E. (2018, 10. oktober). Erna Solberg avviser kjøttkutt. *bondelaget.no*. Hentet 17. oktober 2018, fra <https://www.bondelaget.no/nyhetsarkiv/erna-solberg-avviser-kjottkutt-article100654-3805.html>
- Søbye, E. (2000). *Statistikk og historie*. Oslo/Kongsvinger. Hentet fra www.ssb.no/emner/historisk_statistikk.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

- Søbye, E. (2017). Stemmerettens historie i Norge. Hentet 8. oktober 2018, fra https://snl.no/Stemmerettens_historie_i_Norge
- Tajel, H. & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. I W. G. Austin & S. Worchel (Red.), *The social psychology of intergroup relation* (s. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole
- Teigen, K. H. (2018). Motivasjon. *Store norske leksikon*. Hentet 29. oktober 2018 fra <https://snl.no/motivasjon>
- TINE. (2016). Årsrapport 2016. Hentet 23. oktober 2018, fra <http://arsrapport2016.tine.no/om-tine>
- TINE. (2018, 1. september). PRISER I Produsentavregning fra september 2018. *tine.no*. Hentet 26. november 2018, fra <https://medlem.tine.no/praktisk-informasjon/melkepris/priser-produsentavregning-fra-september-2018>
- Torske, M. O. (2017). *Mental health in Norwegian farmers*. NTNU, Trondheim. Hentet fra [https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2465125/Magnhild Oust Torske_PhD.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2465125/Magnhild_Oust_Torske_PhD.pdf?sequence=1&isAllowed=y)
- Utheim, E. B. & Sundberg, J. D. (2013, 16. oktober). I 2010 kalte hun norsk landbruk «kommunisme». Nå blir hun ny landbruksminister. *e24.no*. Hentet 4. oktober, 2018, fra <https://e24.no/makro-og-politikk/i-2010-kalte-hun-norsk-landbruk-kommunisme-naa-blir-hun-ny-landbruksminister/22583737>
- Vik, J. & Mcelwee, G. (2011). Diversification and the Entrepreneurial Motivations of Farmers in Norway. *Journal of Small Business Management*, 49(3), 390–410. <https://doi.org/10.1111/j.1540-627X.2011.00327.x>
- WHO. (2014). Mental health: a state of well-being. *WHO.int*. Hentet fra http://www.who.int/features/factfiles/mental_health/en/

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Vedlegg 1 - Intervjuguide

Demografisk informasjon:

Kjønn

Alder

Sivilstatus

Arbeid utenfor gården? Stillingsprosent?

Fortid:

*Hvordan overtok du gårdsbruket? (Odel/åsete eller på det åpne markedet?)

* Hvilke forhold veide tyngst da du skulle ta over?

*Hvor lenge har familien din drevet gård/hvor lenge har denne gården vært i familien?

*(Hvor lenge har du drevet gården?)

*Har du alltid visst at du vil bli gårdbruker/hvor gammel var du da du visste at det var dette du ville drive med?

*Hvorfor ble det akkurat denne typen drift?

*Hva slags utdanning har du?

- hvor viktig har denne vært for deg og dine evner til å drive?

*Videreutdanninger/kurs?

Nåtid:

* Hvor stor er gården? (jord vs. skog), både eie og leie. Er dette nok til å leve av?

* Hva slags drift er det primært dere har her? (Vekter tyngst økonomisk)

*Biprosjekter/biinntekter?

*Hvem har hovedansvaret for den daglige driften?

*Hvor mange regner du som ansatte? (div. hvor mange har direkte inntekt av arbeidsoppgaver på gården)

*Sesongavhengig drift? (Hvordan ser hverdagen ut sommer vs. vinter)

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

*(Hvorfor akkurat denne drifta?)

*Drives det nå med noe annet enn opprinnelig?

*Hva preger hverdagen som bonde pr i dag?

*Er din hverdag preget av det som skjer i politikken?

- Opplever du forskjell på dette ut fra hvem som sitter i regjering?

Fremtid:

*Hvordan ser du for deg fremtiden?

*Hvordan tror du man kan oppmuntre flere til å drive gård?

*Hvordan kan man unngå at flere legger ned?

*Hva ville gjort at du ga opp?

*Hva og hvem må endre seg for å gjøre det mer lukrativt å drive med landbruk?

*Hvordan tror du norsk landbruk ser ut om 10 år? Om enda en generasjon?

Eventuelt:

* Driver dere økologisk, har dere gjort det, eller planlegger dere å begynne med det?

-hva er dine tanker rundt det?

*Hva ville du gjort om du ikke skulle drevet gård?

*Hvor(dan) ville du bodd?

*Har du noen gang angret?

*Vurdert å selge unna?

*Alternativ drift

Motivasjon

*Hva opplever du som den største fordelene med å være bonde?

*Hva er den største ulempen?

* Da du overtok gård, hva ble som du trodde, og hva ble annerledes?

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

- * Ca hva slags prosent er kontorarbeid vs. faktisk gårdsarbeid
- * Hva har vært den største utfordringen?
- *Hva gjør du for å holde driften relevant/moderne?
- *Benytter du deg av eksterne hjelpetiltak som
 - avløser
 - veiledning/rådgivning
 - kurs
 - skriftlige informasjonskilder?
- *Hvor opptatt er du av å følge med på innovasjon?
- * Hvordan opplever du det sosiale miljøet?
- *Hvorfor tror du noen faller utenfor?
- *Opplever du/dere at dere er avhengige av eksterne inntektskilder for å kunne opprettholde drift?

Press

- *Følger du med på offentlige debatter, enten med politikere eller bare fra lekfolk?
- *Hvordan påvirkes du av politiske spørsmål som:
 - Rovdyrpolitikken
 - Konsesjoner
 - Pelsdyroppdrett
 - Nedbygging av matjord
 - Subsidiering (hva har dette betydning for deres mulighet til å drive?)
- *Folks holdninger til norsk landbruk, blir du påvirket?
- * Har det ilt din tid kommet pålegg til driftsendringer som har satt deg i en vanskelig situasjon?

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Familieovertagelse

Arvtager:

- *Hva var det som gjorde at du valgte å ta over?
- *Følte du på noe press til å gjøre det?
- *Vurderte du andre alternativer?
- *Hvordan har du forberedt deg?
- *Hva slags utdanning har du tatt?
- * Hvor tilfreds er du med tilbud som rådgivning, etterutdanning etc.?

(Kommende) Pensjonist:

- *Hva betyr det for deg at noen i familien var villig til å overta?
- *Hvordan tror du livet ditt hadde sett ut i dag dersom du ikke hadde hatt en arvtager?

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Vedlegg 2 - Kontakting av aktuelle informanter

Hei!

Mitt navn er Liv Helene Riis, og jeg skriver hovedoppgave for institutt for psykologi ved NTNU. Jeg skriver om motivasjonsfaktorer til å drive norsk landbruk, til tross for store psykiske og fysiske belastninger.

Jeg er nå på utkikk etter informanter, og lurer på om du kunne tenke deg å gjennomføre et intervju med meg, hvor vi snakker om ditt liv og daglige drift på gården.

Målet med prosjektet er å danne et klarere bilde av hvor og hvordan det kan iverksettes tiltak på et politisk nivå for å opprettholde norsk landbruk også i fremtiden.

Dersom du kunne være interessert i å delta i denne kvalitative studien, finner vi en dag hvor jeg kan komme på besøk for en samtale jeg anslår varer rundt en time. Dersom du har familiemedlemmer som også kunne tenke seg å være med, er de hjertelig velkomne, da dette vil kunne tilføre flere synspunkter og dybde i samtalen.

Dersom du har spørsmål, er det bare å uforpliktende ta kontakt med meg på livhr@stud.ntnu.no eller mobil 47379203, eller med min veileder Britt-Marie Drotz Sjöberg på e-post brittids@ntnu.no.

Med vennlig hilsen

Liv Helene Riis

Profesjonsstudent ved Institutt for psykologi, NTNU

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Vedlegg 3 - Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjektet

«Hva motiverer opprettholdelsen av norsk landbruk?»

Bakgrunn og formål

Formålet med studien er å identifisere hvilke faktorer som motiverer bønder til å drive landbruk til tross for sterke belastninger, både psykiske og fysiske. Gjennom å forstå mer av drivkraften bak det å drive og videreutvikle norsk landbruk til tross for dårlige vilkår, samt hva som avgjør om man velger å satse videre eller å kaste inn håndkle, kan det forhåpentligvis bidra til å predikere fremtiden til norsk landbruk. Ideelt sett vil det være informasjon som kan brukes til å politisk fremme det som er viktig for å opprettholde og rekruttere til landbruket.

Denne oppgaven er en hovedoppgave skrevet for Institutt for Psykologi ved NTNU, og inngår ikke i noen eksterne prosjekter.

Utvalget i denne studien er valgt ut på bakgrunn av yrkesstatus, samt hovedvirke på gården. Informantene er valgt ut på bakgrunn av at de har kjøtt- eller melkeproduksjon som hovedinntekt.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Å være deltager i denne studien innebærer et kvalitativt intervju (en samtale) med meg, Liv Helene Riis, i ditt nærmiljø eller annet sted du finner beleilig, i mellom 45-90 minutter. Spørsmålene vil omhandle ditt dagligliv, og situasjonen rundt driften på din gård. Dette vil også innebære spørsmål rundt fortiden og fremtiden, samt ditt syn på norsk landbrukspolitikk. Av hensyn til samtalens flyt vil det bli benyttet lydopptak.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Det er kun jeg, Liv Helene Riis, som vil ha tilgang til samtykkeskjemaer og datamaterialet. Det vil ikke lagres personidentifiserende informasjon utover det som gis av indirekte informasjon i intervjuet (kjønn, alder og kombinasjon av drift og yrke(r)). Navnet ditt vil kun fremgå som signatur på dette samtykkeskjemaet.

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Avhengig av kombinasjonen av opplysninger som gis, vil du som deltager kunne gjenkjennes av de som kjenner deg gjennom publikasjonen. Dersom dette ikke er ønskelig, kan det gjøres steg for at dette skal unngås.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.10.2018. Etter at oppgaven er levert vil alt annet materiale slettes/destrueres.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du har spørsmål til studien, ta kontakt med Liv Helene Riis på +4747379203, eller min veileder Britt-Marie Drottz Sjöberg på +4773597485.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Eventuell kommentar:

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Vedlegg 4

Tabell 2. Motivasjonsfaktorer

Familie-interesser	Egen sjef	Skape noe	Tradisjon	Idealisme	Dyrevelferd
Videreføre familiens livsverk	Drive med det man vil	Forsyne Norge med mat	Norske råvarer	Større enn den enkelte	Gjør det man kan for at de skal ha det bra
Beste stedet å vokse opp	Slippe å forholde seg til andre	Kulturlandskap	Primærnæring	«Norge trenger bonden»	Har kontroll på hvordan de ivaretas
Skaper et grunnlag for kommende generasjoner	Investere i det man vil	Bygge opp drømmegården, gjøre store arealer fine	Alltid vært sånn	Forvalter en kulturarv	Norge ledende i verden
Bondeslekt	Prioritere arbeidsoppgaver selv	Mestringsfølelse	Særegen livsstil	Kan ikke settes en prislapp på	Matsikkerhet
Samling av storfamilien	Legge opp dagene selv	Holde jord i hevd	Bringer gården videre	Nasjonalisme	Personlig, blir glad i
Barnebarn og besteforeldre på samme sted		Ekspert på det man gjør	Holde tradisjoner ved like	Bonde-romantikk	Følelsen av at noen er avhengige av deg
			Er et eget håndverk	Gjør det for fellesskapet	
				Stolthet	

HVILKE FAKTORER PÅVIRKER MOTIVASJONEN TIL Å DRIVE LANDBRUK?

Tabell 3. Demotiverende faktorer

Økonomi	Folks holdninger (stereotypier)	Det ukontrollerbare/ prisgitt vær og klima	Arbeidstider/lite ferie	Ustabilitet
Sliter med å få det til å gå rundt	«Bondeknøl». Subsidierte og griske	Tørke	Går glipp av mye	Politisk spill
Store konsekvenser	Usaklige debatter	Flom	Tørr ikke dra på lange reiser	Variierende priser
Veldig store summer i spill	Ikke alltid politikerne som skal støtte bøndene, gjør det	Skadedyr	Tenker alltid på gården, selv når man har fri	Variierende etterspørsel
Vinn eller forsvinn	«oss mot dem»-kultur	Sykdommer på planter og dyr	Lange dager, lite søvn	EØS/EU
Dyrt å få hjelp	Blir sett ned på	Ting går i stykker	Skummelt å overlate gården til andre	Endringer i rammevilkår
Dårlig skille mellom privat- og driftsøkonomi	Trenger ikke norske bønder	Hærverk	Mange har det psykisk tungt, og går mye alene	Markedsutfordringer
Ingen fast inntekt	Kan likegodt importere	Rovdyr	Tærer på kroppen fysisk	Innføring av nye lover og regler
Generelt lav inntekt	Tollbarrierer hindrer tilgang på matvarer forbrukeren egentlig vil ha	Sykdom hos selv eller familie	Stress og tankekjør	Kreves stadige endringer, vanskelig å henge med
Økte skatter og avgifter gjør det dyrt å drive	Stigmatisering	Været bestemmer arbeidsoppgavene	Enormt arbeidspress	Kolleger gir opp, blir mer alene
Har ikke råd til å selv bli syk		Store snømengder/ «snø ned»	Kan ikke bare ta en sykedag	Outsourcing
		Langvarig regn kan skade avling eller forhindre arbeidsoppgaver		Jordbruksoppgjøret setter årlig standarden for det kommende året/varierer årlig
		Strømbrudd		

